

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

265

Α. Η ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΤΗ ΔΙΑΣΠΟΡΑ

Μιχάλης Δαμανάκης

Οι πολιτικές που συνδιαμορφώνουν ή και καθορίζουν την ελληνόγλωσση εκπαίδευση στη σύγχρονη ελληνική Διασπορά εκπορεύονται από τρία κέντρα: τις κυβερνήσεις της χώρας προέλευσης (Ελλάδα), τις κυβερνήσεις των χωρών διαμονής και τις ίδιες τις ελληνικές παροικίες. Ποιο από τα τρία κέντρα παίζει, κάθε φορά, πρωτεύοντα ρόλο, εξαρτάται από μια σειρά παραγόντων, μερικοί από τους οποίους συζητούνται παρακάτω. Συγκεκριμένα, στο πλαίσιο της παροικίας οι θεσμοί ή οργανώσεις που λαμβάνουν εκπαιδευτικοπολιτικές πρωτοβουλίες και λειτουργούν ως φορείς ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης είναι οι Αστικές Κοινότητες και η Εκκλησία και σπανιότερα ενώσεις προσώπων (Εταιρείες) ή φυσικά πρόσωπα (βλ. *πίνακα 1*, “Φορείς”).

Στις ΗΠΑ, για παράδειγμα, ως φορέας της ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης λειτουργεί σχεδόν αποκλειστικά η Ελληνορθόδοξη Εκκλησία Αμερικής, γεγονός που διασφαλίζει μια σχετική ομοιογένεια της ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης ως προς την οργάνωση και τα περιεχόμενά της. Μόλις τα τελευταία χρόνια έχουν εμφανισθεί και άλλοι φορείς, λόγω της εκπαιδευτικής πολιτικής ορισμένων πολιτειών της Αμερικής, οι οποίες προωθούν τα λεγόμενα *Charter Schools*. Αντίθετα, στον γειτονικό Καναδά πρωταγωνιστικό ρόλο έπαιξαν –και συνεχίζουν να παίζουν– οι Κοινότητες. Στην Αυστραλία λειτουργούν ως φορείς τόσο οι Κοινότητες όσο και η Εκκλησία, ενώ σε χώρες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης οι εκπαιδευτικοπολιτικές πρωτοβουλίες πηγάζουν κατά κανόνα από Ομοσπονδίες Ελληνικών Συλλόγων, ενώσεις προσώπων (Εταιρείες) ή και φυσικά πρόσωπα. Και στις δύο παραπάνω περιπτώσεις, για διαφορετικούς, όμως, λόγους, σημαντικό ρόλο στην ελληνόγλωσση εκπαίδευση παίζουν και τα κράτη διαμονής. Οι αυστραλιανές κυβερνήσεις, για παράδειγμα, στο πλαίσιο μιας πολυπολιτισμικής πολιτικής, εισήγαγαν την ελληνική γλώσσα στο κρατικό εκπαιδευτικό σύστημα και την προσφέρουν σε κάθε ενδιαφερόμενο ως δεύτερη ή ξένη γλώσσα, ενώ τα μετασοβιετικά κράτη, κυρίως η Ρωσία, η Ουκρανία και η Γεωργία, έκαναν το ίδιο πράγμα για πολιτικούς, οικονομικούς και πολιτισμικούς, κυρίως, λόγους, τους οποίους αξιοποίησαν παραγωγικά οι ανανεωμένοι, μετά το 1989, ομογενειακοί φορείς.

Σε αντίθεση με όλες τις παραπάνω περιπτώσεις, στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης η ελληνόγλωσση εκπαίδευση είναι υπό την εποπτεία και συνιστά σχεδόν αποκλειστική ευθύνη των εκπαιδευτικών υπηρεσιών των κρατών διαμονής ή/και της Ελλάδας. Αυτή η ουσιώδης διαφορά μεταξύ της ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης σε χώρες της Ε.Ε. και της εκπαίδευσης σε άλλες –κυρίως τις υπερατλαντικές– χώρες ανάγεται κατά κύριο λόγο στη διαφορετική εξέλιξη της ελληνικής μετανάστευσης στις εν λόγω χώρες, αλλά και τις διαφορετικές πολιτικές συγκυρίες. Σε αντίθεση με τους Έλληνες της Ευρώπης, οι οποίοι λειτουργούν συγχρόνως ως ευρωπαίοι και έλληνες πολίτες και διατηρούν μια άμεση θεσμική σχέση με την Ελλάδα, οι Έλληνες στις παραδοσιακές υπερατλαντικές χώρες υποδοχής μεταναστών οργανώθηκαν σε παροικίες, με στόχο την κατά το δυνατό αυτοδύναμη αντιμετώπιση των προβλημάτων προσαρμογής στη νέα πατρίδα.

Στην περίπτωση των χωρών της πρώην Σοβιετικής Ένωσης η ελληνόγλωσση εκπαίδευση ουσιαστικά οργανώνεται εξ αρχής, μετά από μια μακροχρόνια περίοδο αποδιοργάνωσης ή και παντελούς απουσίας, με πρωτοβουλία των παροικιακών φορέων και των κρατικών αρχών των χωρών διαμονής και με την υποστήριξη του ελληνικού κράτους.

Πίνακας 1: Φορείς και μορφές ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης

Μορφές εκπαίδευσης και δέκτες	Τυπολογία φορέων εκπαίδευσης			
	Φορείς της παροικίας			Κρατικές υπηρεσίες της χώρας προέλευσης διαμονής
	Φυσικά Πρόσωπα	Νομικά πρόσωπα (π.χ. Κοινότητες Σύλλογοι)	Εκκλησία	
	A	B	Γ	Δ Ε
1. Προσχολική Αγωγή				
1.1 Αμιγή Νηπιαγωγεία	+	+	+	+
2.2 Μικτά Νηπιαγωγεία		+	+	+
2. Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση				
2.1 Αμιγή Ελληνικά (ιδιωτικά) Σχολεία		+		+
2.2 Ημερήσια (δίγλωσσα) Σχολεία για ελληνόγλωσσους ή και αλλόγλωσσους μαθητές		+	+	+
2.3 Τμήματα Ελληνικής Γλώσσας για ελληνόγλωσσους (ενταγμένα, απογευματινά, Σαββατιανά κ.λπ.)	+	+	+	+
2.4 Κανονικές (δίγλωσσες) Τάξεις στα σχολεία της χώρας υποδοχής με ελληνόγλωσσους ή και αλλόγλωσσους μαθητές				+
2.5 Κανονικές Τάξεις στα σχολεία της χώρας υποδοχής με αλλόγλωσσους μαθητές				+
3. Ευρωπαϊκά Σχολεία				+

Οι μορφές ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης συναρτώνται άμεσα με τις εκπαιδευτικές ανάγκες των διαφόρων ομάδων μαθητών, και εξαρτώνται από τις εκάστοτε πολιτικές των κρατών διαμονής, της Ελλάδας, αλλά και των ίδιων των παροικιακών φορέων.

Όπως φαίνεται από τον *Πίνακα 1*, λειτουργούν διάφορες μορφές ελληνόγλωσσης

Μαθητές και εκπαιδευτικοί του χωριού Μπελογιάννη

εκπαίδευσης στη Διασπορά, οι οποίες κινούνται μεταξύ δύο πόλων. Από τη μια πλευρά υπάρχουν τα αμιγή Ελληνικά Σχολεία (βλ. 2.1), τα οποία εφαρμόζουν τα ελλαδικά Αναλυτικά Προγράμματα και το αντίστοιχο εκπαιδευτικό υλικό και άρα λειτουργούν σαν να ήταν στην Ελλάδα (τέτοια σχολεία απαντούν κυρίως στη Γερμανία), και από την άλλη υπάρχουν Τμήματα Διδασκαλίας της ελληνικής γλώσσας στα κρατικά σχολεία των χωρών διαμονής, στα οποία φοιτούν μαθητές ελληνικής καταγωγής ή/και αλλοεθνείς-αλλόγλωσσοι (βλ. 2.2 και 2.5).

Αυτές οι διαμετρικά αντίθετες μορφές ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης ανάγονται σε δύο διαφορετικές παιδαγωγικές και εκπαιδευτικοπολιτικές προσεγγίσεις. Η πρώτη είναι ελλαδοκεντρική και εθνοκεντρική και λειτουργεί σε χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ενώ η δεύτερη είναι διαπολιτισμικά προσανατολισμένη και λειτουργεί στο πλαίσιο της πολυπολιτισμικής εκπαιδευτικής πολιτικής συγκεκριμένων χωρών, όπως, για παράδειγμα, της Αυστραλίας. Η εθνοκεντρική και η διαπολιτισμική προσέγγιση εκφράζονται με σαφήνεια, ιδιαίτερα στην περίπτωση των λεγόμενων Ημερήσιων Σχολείων (βλ. 2.2), στα οποία φοιτούν οι μαθητές πρωινές ώρες ή ολόήμερα, και εκπληρώνουν σε αυτά την υποχρεωτική φοίτησή τους.

Σε αντίθεση προς τα εθνοκεντρικά και ελλαδοκεντρικά αμιγή Ελληνικά Σχολεία, τα

Ημερήσια Σχολεία σε μεγάλα αστικά κέντρα της Αυστραλίας, του Καναδά, των ΗΠΑ, της Ν. Αφρικής και αλλού, είναι ενταγμένα στο εκπαιδευτικό σύστημα της χώρας διαμονής και λειτουργούν σύμφωνα με τους κανόνες του· διδάσκεται, όμως από την πρώτη, κιόλας, τάξη ή από το Νηπιαγωγείο και η ελληνική γλώσσα. Με άλλα λόγια, τα Ημερήσια Σχολεία είναι εντός του συστήματος της χώρας διαμονής, ενώ τα αμιγή εκτός. Εκτός συστήματος λειτουργούν κατά κανόνα (αλλά υπάρχουν και εξαιρέσεις) και τα απογευματινά ή Σαββατιανά Τμήματα Διδασκαλίας της ελληνικής γλώσσας (βλ. 2.3). Αυτή είναι και η πλέον συνήθης μορφή ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης, η οποία απαντάται σε όλες τις “Διασπορές”, και που οι φορείς της είναι, κατά κανόνα, παροικιακοί.

Εκτός από τον “προσανατολισμό τους” και την “ένταξη ή μη-ένταξή τους” στο σύστημα της χώρας διαμονής, οι διάφορες μορφές ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης θα μπορούσαν να κατηγοριοποιηθούν και με βάση τα ακόλουθα τρία κριτήρια: α) νομικό καθεστώς-εποπτεία, β) υποχρεωτικότητα φοίτησης και γ) προγράμματα σπουδών.

Κατηγοριοποίηση 1η, σύμφωνα με το νομικό καθεστώς. Στην ελληνική νομοθεσία και εποπτεία υπάγονται τα αμιγή Ελληνικά Σχολεία και σε αρκετές περιπτώσεις και Απογευματινά Τμήματα, κυρίως στην Ευρώπη. Στη νομοθεσία των χωρών διαμονής υπάγονται όλες οι άλλες μορφές ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης και στην ευρωπαϊκή νομοθεσία υπάγονται τα Ευρωπαϊκά Σχολεία.

Κατηγοριοποίηση 2η, σύμφωνα με την υποχρεωτικότητα της φοίτησης. Η εκπλήρωση της υποχρεωτικής φοίτησης συντελείται: στα αμιγή Ελληνικά Σχολεία, τα Ημερήσια (δίγλωσσο) Σχολεία, τα Ευρωπαϊκά Σχολεία και τις Δίγλωσσες Τάξεις. Σε όλες τις άλλες μορφές εκπαίδευσης η φοίτηση είναι προαιρετική.

Κατηγοριοποίηση 3η, σύμφωνα με το Πρόγραμμα Σπουδών. Δίγλωσσο/τρίγλωσσο Πρόγραμμα Σπουδών (Ελληνικά+ν) έχουν: τα Ημερήσια Δίγλωσσα Σχολεία, τα Ευρωπαϊκά Σχολεία, και υπό όρους και τα αμιγή Ελληνικά Σχολεία. Όλες οι λοιπές μορφές ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης έχουν ένα συμπληρωματικό ελληνόγλωσσο Πρόγραμμα Σπουδών.

Όπως προαναφέρθηκε, η διαμόρφωση και η εξέλιξη της ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης συναρτώνται άμεσα και με την εκπαιδευτική πολιτική, αλλά και με την εν γένει μεταναστευτική πολιτική των χωρών διαμονής. Ενδεικτικά αναφέρονται οι περιπτώσεις της Γερμανίας, του Καναδά και της Αυστραλίας, οι οποίες ανήκουν στην κατηγορία της μεταναστευτικής Διασποράς και είναι σε μεγάλο βαθμό συγκρίσιμες και ως προς το χρόνο αποδημίας από την Ελλάδα και εγκατάστασης των Ελλήνων στην εκάστοτε χώρα υποδοχής. Η σημαντικότερη διαφορά στη μεταναστευτική πολιτική των εν λόγω τριών χωρών είναι ότι στις περιπτώσεις της Αυστραλίας και του Καναδά, που είναι παραδοσιακές χώρες υποδοχής μεταναστών, οι έλληνες μετανάστες είχαν εξαρχής ένα καθεστώς με προοπτικές πολιτογράφησης, μόνιμης εγκατάστασης και απόκτησης πολιτικών δικαιωμάτων. Αντίθετα, η μεταναστευτική πολιτική της Γερμανίας βασίστηκε πρωτίστως στην αρχή της εναλλαγής (Rotationsprinzip), σύμφωνα με την οποία οι φιλοξενούμενοι εργάτες (Gastarbeiter) θα αντικαθιστώνταν, μετά την παρέλευση πενταετίας, από νέους. Η αποτυχία αυτής της πολιτικής οδήγησε, στη συνέχεια, στην πολιτική της διπλής στρατηγικής (Doppelstrategie), δηλαδή την υποστήριξη της ένταξης, για όσους προτίθενται να μείνουν, και προώθηση της παλιννόστησης, για όσους προτίθενται να επαναπατρισθούν.

Οι διαφορετικές μεταναστευτικές πολιτικές δημιούργησαν στους Έλληνες του Καναδά και της Αυστραλίας το αίσθημα της σχετικής ασφάλειας, ενώ σε εκείνους της Γερμανίας της ανασφάλειας και της προσωρινότητας. Επίσης, οι διαφορετικές μεταναστευτικές

πολιτικές, σε συνδυασμό και με τις παρεμβάσεις της Ελλάδας, αλλά και με τη γεωγραφική απόσταση μεταξύ της Ελλάδας και των εν λόγω τριών χωρών διαμονής, συνεπάγονται διαφορετικές εκπαιδευτικές πολιτικές και διαφορετικές μορφές ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης.

Η πολυπολιτισμική πολιτική της Αυστραλίας και του Καναδά επιτρέπει, εκτός από τη λειτουργία Τμημάτων Διδασκαλίας της ελληνικής γλώσσας –για όσους μαθητές είναι ενταγμένοι στα σχολεία της εκάστοτε χώρας διαμονής– και τη λειτουργία Ημερήσιων Σχολείων, τα οποία αποτελούν αναπόσπαστο τμήμα του εκπαιδευτικού συστήματος κάθε χώρας και επιχορηγούνται από αυτή. Στο πνεύμα αυτό ιδρύθηκαν και λειτουργούν, για παράδειγμα, τα Ημερήσια Σχολεία *Σωκράτης*, στο Μόντρεαλ, και *Δημοσθένης*, στο Λαβάλ, με παρεμφερή προγράμματα σπουδών, καθώς και της *Μεταμορφώσεως*, στο Τorόντο του Καναδά. Το ίδιο ισχύει και για τις γειτονικές ΗΠΑ, όπου λειτουργούν 11 μεγάλες σχολικές μονάδες Ημερήσιων Σχολείων Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, κυρίως στη Νέα Υόρκη, το Σικάγο και άλλες 16 μικρότερες (προσχολικά κέντρα και νηπιαγωγεία), φορέας των οποίων είναι η Αρχιεπισκοπή Αμερικής. Το γεγονός ότι φορέας αυτών των σχολείων είναι η Εκκλησία, διασφαλίζει ομοιογένεια ως προς το ελληνόγλωσσο μέρος του Προγράμματος Σπουδών τους και την εν γένει φιλοσοφία τους.

Σε αντίθεση με τα ελληνικά Ημερήσια Σχολεία στον Καναδά και τις ΗΠΑ, τα αντίστοιχα στην Αυστραλία δεν είναι ομοιογενή ως προς τα προγράμματα σπουδών τους και την εν γένει φιλοσοφία τους. Ενδεικτικά αναφέρουμε δύο σχολεία –από τα συνολικά 11 που λειτουργούσαν το έτος 2001 στην Αυστραλία– τα οποία λειτουργούν στην πόλη της Μελβούρνης και εντούτοις διαφέρουν σημαντικά μεταξύ τους. Το πρώτο, του Αγίου Ιωάννη (St John's Greek Orthodox College), ιδρύθηκε το 1978 ως σχολείο του ορθόδοξου θρησκευματος, με πρωτοβουλία της Ελληνικής Ορθόδοξης Εκκλησίας της Αυστραλίας, και ως θρησκευτικά προσανατολισμένο δεχόταν μόνο έλληνες ή και μη έλληνες, ορθοδόξους στο θρήσκευμα, μαθητές. Το σχολείο ξεκίνησε ως δίγλωσσο, αλλά μετά το 1986 άλλαξε το πρόγραμμά του, μειώνοντας το ελληνόγλωσσο μέρος, κυρίως λόγω της σταδιακής αλλαγής της ελληνομάθειας των μαθητών, αλλά και των ενδιαφερόντων και προσδοκιών των γονέων. Το σχολείο διατηρεί μέχρι σήμερα τον ελληνορθόδοξο χαρακτήρα του, και παρά την υποχώρηση του ελληνόγλωσσου μέρους των προγραμμάτων σπουδών του, η διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας σε συνδυασμό με τη διδασκαλία των θρησκευτικών και της μουσικής καλύπτουν 5 έως 9 ώρες την εβδομάδα, από το νηπιαγωγείο μέχρι τη 12η τάξη.

Σε αντίθεση με τον ελληνορθόδοξο προσανατολισμό του St John's College, το σχολείο που ιδρύθηκε από την Ελληνική Κοινότητα της Μελβούρνης το 1989 είναι θρησκευτικά ουδέτερο. Το Alphington Grammar School έχει μεν μια “ισχυρή βάση” στην ελληνική παροικία της Μελβούρνης, ιδρύθηκε, όμως, με στόχο να είναι “πολυπολιτισμικό σχολείο” (multicultural school), και περισσότεροι από το 50% των μαθητών του προέρχονται από 30 διαφορετικές εθνότητες, πράγμα που σημαίνει ότι η πολυπολιτισμική ετερότητα (cultural diversity) αποτελεί συστατικό στοιχείο του σχολείου αυτού. Παρόλο που περίπου οι μισοί μαθητές του Alphington είναι ελληνικής καταγωγής και η ελληνική διδάσκεται από το νηπιαγωγείο μέχρι τη 12η τάξη, το σχολείο λειτουργεί στο πνεύμα της πολυπολιτισμικής εκπαιδευτικής πολιτικής της Αυστραλίας –δημιούργημα της οποίας είναι και το ίδιο– και φαίνεται να ακολουθεί την εξέλιξη αυτής της πολιτικής. Έτσι, εξάλλου, ερμηνεύεται το γεγονός, ότι το σχολείο προσφέρει την κινεζική γλώσσα ως μάθημα ειδικότητας για την απόκτηση του τίτλου σπουδών VCE (Victorian Certificate of Education) που οδηγεί στην τριτοβάθμια πανεπιστημιακή εκπαίδευση.

Το σχολείο της Ελληνικής Κοινότητας του Μόντε Βιδέο, π. 1940

Από το παράδειγμα των Ημερήσιων Σχολείων προκύπτει ότι στις αγγλόγλωσσες χώρες ΗΠΑ, Καναδά και Αυστραλία, παρά τη φαινομενική θεσμική ομοιογένεια, επικρατεί ως βασικό χαρακτηριστικό η ετερογένεια των ελληνικών εστιών της Διασποράς. Οι ομογενείς είναι ομοιογενείς μόνο ως προς το σκέλος της εθνοπολιτισμικής καταγωγής τους. Κατά τα άλλα διαφοροποιούνται από χώρα σε χώρα, πράγμα που δεν ανάγεται μόνο στον πολιτισμό κάθε χώρας διαμονής, αλλά και στη μεταναστευτική πολιτική της. Στην περίπτωση των Ελλήνων της Γερμανίας η πολιτική της “διπλής στρατηγικής” βρήκε την εκπαιδευτική της έκφραση στην ένταξη των ελλήνων μαθητών στις κανονικές γερμανικές τάξεις (Regelklassen), από τη μία, και στη δημιουργία αμιγών Ελληνικών Σχολείων, που προετοιμάζουν τα παιδιά για το ελλαδικό εκπαιδευτικό σύστημα και την παλιννόστηση, από την άλλη (σπεύδουμε, πάντως, να επισημάνουμε ότι, λόγω της πολιτιστικής αυτονομίας των ομόσπονδων κρατιδίων, υπάρχει ποικιλία εκπαιδευτικών πολιτικών και μορφών ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης στη Γερμανία. Ενδεικτικά αναφέρουμε τα πολλά υποσχόμε-

να και στο πνεύμα της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης λειτουργούντα Κρατικά Ευρωσχολεία στο Βερολίνο/Staatliche Europaschule Berlin, τα οποία ακολουθούν δίγλωσσο πρόγραμμα σπουδών και των οποίων ο μαθητικός πληθυσμός είναι μικτός, γερμανοελληνικός, γερμανοϊταλικός κ.λπ.). Λογική συνέπεια είναι, τα Ημερήσια Σχολεία στις ΗΠΑ, την Αυστραλία και στο Κεμπέκ του Καναδά, από τη μια, και τα αμιγή Ελληνικά Σχολεία στη Βόρεια Ρηνανία-Βεστφαλία της Γερμανίας, από την άλλη, να διαφοροποιούνται μεταξύ τους ως προς τις ακόλουθες τρεις σημαντικές κατηγορίες σύγκρισης:

Νομικό καθεστώς – εποπτεία. Τα Ημερήσια Σχολεία αποτελούν μέρος του εκπαιδευτικού συστήματος της εκάστοτε χώρας διαμονής και εποπτεύονται από τις αρμόδιες εκπαιδευτικές υπηρεσίες και από το φορέα τους, ενώ τα αμιγή Ελληνικά Σχολεία λειτουργούν εκτός του γερμανικού εκπαιδευτικού συστήματος και εποπτεύονται από την Ελλάδα.

Προγράμματα Σπουδών. Στα Ημερήσια Σχολεία εφαρμόζονται τα Προγράμματα Σπουδών της χώρας διαμονής προσαρμοσμένα στις ειδικές ανάγκες των ελληνικών Ημερησίων Σχολείων, ενώ στα αμιγή Ελληνικά Σχολεία της Γερμανίας εφαρμόζονται τα ελλαδικά Προγράμματα Σπουδών.

Εκπαιδευτικό προσωπικό. Στα Ημερήσια Σχολεία διδάσκουν ομογενείς και λοιποί εκπαιδευτικοί της χώρας διαμονής, ενώ στα Ελληνικά Σχολεία αποσπασμένοι από την Ελλάδα εκπαιδευτικοί.

Απόρροια των παραπάνω είναι οι τίτλοι σπουδών των Ημερησίων Σχολείων να έχουν το ίδιο νομικό καθεστώς και κύρος με τους λοιπούς τίτλους σπουδών της εκάστοτε χώρας, ενώ οι τίτλοι σπουδών των αμιγών Ελληνικών Σχολείων να μην αναγνωρίζονται στη Γερμανία. Από τα παραπάνω προκύπτει, επίσης, ότι και η σχέση του ελληνικού Υπουργείου Παιδείας με την ελληνόγλωσση εκπαίδευση στις ΗΠΑ, την Αυστραλία, τον Καναδά και τη Γερμανία διαφοροποιείται σημαντικά από περίπτωση σε περίπτωση. Σε αντίθεση με τη Γερμανία, όπου η παρουσία του ελληνικού Υπουργείου Παιδείας είναι ενεργός και συνεχής, στις ΗΠΑ, τον Καναδά και την Αυστραλία οι δυνατότητες παρέμβασής του είναι πολύ περιορισμένες. Γενικότερα, ως προς τη σχέση της Ελλάδας με τις διάφορες μορφές ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης στη Διασπορά, μπορεί να υποστηριχθεί, ότι οι μορφές εκπαίδευσης που έχουν ως φορέα τους το ελληνικό κράτος έχουν ελλαδοκεντρικό προσανατολισμό. Αντίθετα, όπου λειτουργούν ως φορείς τα κράτη διαμονής ή/και παροικιακές οργανώσεις, ο προσανατολισμός της ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης είναι, κατά κανόνα, δι(α)πολιτισμικός.

Από τις παραπάνω αναλύσεις προκύπτει, τέλος, ότι η ελληνόγλωσση εκπαίδευση στη Διασπορά δεν είναι ομοιόμορφη. Οι διαφορές γίνονται εντονότερες όταν συγκριθούν παροικίες από τη λεγόμενη “μεταναστευτική Διασπορά” με παροικίες από την “ιστορική Διασπορά”.

Β. ΓΕΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ ΑΠΟΔΗΜΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

Η Γενική Γραμματεία Απόδημου Ελληνισμού (ΓΓΑΕ) είναι μία αυτοτελής δημόσια υπηρεσία, που υπάγεται στο Υπουργείο Εξωτερικών, με επικεφαλής τον Υφυπουργό Εξωτερικών, αρμόδιο για θέματα Απόδημου Ελληνισμού. Ιδρύθηκε το 1982 και πρωταρχικός της στόχος είναι η ενίσχυση και προαγωγή της επαφής των Ελλήνων του Εξωτερικού με το εθνικό κέντρο, προκειμένου να διατηρηθεί ζωντανή και ακμαία η εθνική και πολιτιστική τους ταυτότητα. Το έργο της, που από τη φύση του είναι πολυδιάστατο και εξειδικευμένο, καλύπτει ποικίλους τομείς, όπως είναι η φιλοξενία, η εκπαίδευση, ο πολιτισμός, η ενημέρωση, η οικονομική στήριξη ομογενειακών οργανώσεων κ.ά., και μετουσιώνεται σε δράσεις, όπως:

- Στήριξη των δραστηριοτήτων των ομογενειακών οργανώσεων, τόσο με τη μορφή επιχορηγήσεων όσο και με τη συμβουλευτική της παρέμβαση στη ρύθμιση και διευθέτηση διαφορών ζητημάτων. Η οικονομική ενίσχυση, που παρέχεται στις κοινότητες, συλλόγους και ιδρύματα των Ελλήνων του Εξωτερικού, προορίζεται για την κάλυψη αναγκών των κτιριακών τους εγκαταστάσεων, την προμήθεια υλικού και εξοπλισμού, την κάλυψη δαπανών διοργάνωσης συνεδρίων και πολιτιστικών εκδηλώσεων, τη στήριξη προγραμμάτων εκμάθησης της ελληνικής γλώσσας, την προμήθεια διδακτικού υλικού και άλλα.
- Διοργάνωση και στήριξη συνεδρίων, συναντήσεων και πολιτιστικών γεγονότων, που πραγματοποιούν ομογενειακοί φορείς τόσο στην Ελλάδα όσο και το Εξωτερικό, για την προαγωγή θεμάτων ελληνικού ενδιαφέροντος και την προβολή του ελληνικού πολιτισμού.
- Οικονομική ενίσχυση πανεπιστημιακών εδρών κλασικών και νεοελληνικών σπουδών του Εξωτερικού, καθώς επίσης και εκπόνηση προγραμμάτων επιμόρφωσης ομογενών εκπαιδευτικών και χορήγησης υποτροφιών.
- Προώθηση της επαφής με φορείς των Απόδημων, μέσω επισκέψεων υπηρεσιακών κλιμακίων στις διάφορες εστίες της ομογένειας.
- Αποστολή εκπαιδευτικού και πολιτιστικού υλικού για τον εμπλουτισμό βιβλιοθηκών σχολείων και κοινοτήτων του Εξωτερικού.
- Εκπόνηση και υλοποίηση προγραμμάτων φιλοξενίας παιδιών, νέων και ατόμων τρίτης ηλικίας στην Ελλάδα. Τα προγράμματα αυτά στοχεύουν τόσο στην τόνωση των δεσμών των απόδημων Ελλήνων με το εθνικό κέντρο, όσο και στη διαφύλαξη της ελληνικής εθνικής συνείδησης και τη διατήρηση της ελληνικής γλώσσας και της ελληνικής πολιτισμικής κληρονομιάς. Τα προγράμματα φιλοξενίας απευθύνονται σε παιδιά ηλικίας 8-12 ετών και νέους 18-25 ετών, των οποίων ο ένας, τουλάχιστον, γονέας είναι ελληνικής καταγωγής. Λαμβάνουν χώρα τόσο το καλοκαίρι όσο και το χειμώνα, και μέχρι σήμερα έχουν φιλοξενηθεί χιλιάδες παιδιά, νέοι και άτομα τρίτης ηλικίας από όλα τα μέρη του κόσμου. Οι συμμετέχοντες, επιστρέφοντας στις χώρες διαμονής τους, κομίζουν εμπειρίες, παραστάσεις, εικόνες και γενικά “γέυση” από την Ελλάδα.

- Παράλληλα, η ΓΓΑΕ ενεργοποιεί συνεργασίες και με άλλους φορείς, όπως π.χ. με τους Οργανισμούς Τοπικής Αυτοδιοίκησης, για την υλοποίηση παρόμοιων προγραμμάτων, ώστε να εξυπηρετείται ετησίως μεγαλύτερος αριθμός συμμετοχών.
- Οικονομική οργανωτική και ηθική στήριξη του Συμβουλίου Απόδημου Ελληνισμού (ΣΑΕ).
- Ανάδειξη του καλλιτεχνικού και πολιτιστικού έργου της ομογένειας μέσω της στήριξης και προαγωγής καλλιτεχνικών ομογενειακών σχημάτων τόσο στην Ελλάδα όσο και στο Εξωτερικό.
- Διάδοση του ελληνικού πολιτισμού στις χώρες διαμονής των ομογενών μας, με την ενίσχυση της συμμετοχής ελληνικών καλλιτεχνικών ομάδων στα πολιτιστικά δρώμενα της ομογένειας.
- Ενίσχυση των σχέσεων του Ελληνικού Κοινοβουλίου με τους απόδημους Έλληνες μέσω της Ειδικής Μόνιμης Επιτροπής της Βουλής για τον Απόδημο Ελληνισμό.
- Προώθηση της αμφίδρομης ενημέρωσης και επικοινωνίας ανάμεσα στην Ελλάδα και τους Έλληνες της Διασποράς, μέσω των ΜΜΕ και του Διαδικτύου.
- Συνεργασία με άλλους κρατικούς και μη φορείς, για την προώθηση θεμάτων παιδείας, ιθαγένειας, ασφάλισης και στρατολογίας.

Γ. ΧΑΡΤΟΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΙΑΣΠΟΡΑΣ

Επιστημονική επιμέλεια:

Michel Bruneau

Γεώργιος-Στυλιανός Πρεβελάκης

Χαρτογράφος: Guy Talazac

Εισαγωγή

Οι διασπορές αποτελούν δίκτυα απομακρυσμένων, συχνά, κοινοτήτων, που συνδέονται μεταξύ τους και με τα κέντρα τους (κρατικές, θρησκευτικές ή άλλες αρχές), με συνεχείς ροές ανθρώπων, κεφαλαίων, προϊόντων, ιδεών, συμβόλων κ.λπ. Με τον τρόπο αυτό εξασφαλίζουν τη συνοχή τους και ταυτόχρονα συμβάλλουν στη διασύνδεση ευρύτατων ασυνεχών χώρων. Η λειτουργία τους αυτή υπήρξε καταλυτική στο παρελθόν: οι διασπορές είχαν σημαντικό ενοποιητικό ρόλο σε αυτοκρατορικούς χώρους, όπως της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ή του βρετανικού αποικιακού συγκροτήματος, σε περιθαλάσσια σύνολα όπως η Μεσόγειος κ.α.

Η ανάπτυξη των εθνικών κρατών διέσπασε τις ενότητες αυτές και οδήγησε τις παραδοσιακές διασπορές σε συρρίκνωση, παρακμή και διωγμούς. Κατά τις τελευταίες δεκαετίες η παγκοσμιοποίηση, δηλαδή η ανάπτυξη της κυκλοφορίας σε παγκόσμια κλίμακα, και οι ποικίλες αμφισβητήσεις του εθνοκρατικού εδαφικού προτύπου –όπως π.χ. η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση, η οποία αποσκοπεί στην υπέρβαση του έθνους-κράτους– έχουν δημιουργήσει ευνοϊκές συνθήκες για την εκ νέου ανάπτυξη των διασπορών και τη δραστηριοποίηση του ενοποιητικού γεωγραφικού τους ρόλου. Η εξέλιξη αυτή οδηγεί σε σοβαρότατες αναθεωρήσεις και ανατροπές των σχέσεων ανάμεσα στις διασπορές και τα κράτη προέλευσης και υποδοχής, και επηρεάζει σοβαρά τις διεθνείς σχέσεις.

Οι διασπορές διαδραματίζουν έναν τόσο σημαντικό ρόλο, επειδή διαθέτουν σπάνιο συλλογικό κεφάλαιο. Αυτό το κεφάλαιο άλλοτε ενεργοποιείται και άλλοτε παραμένει λανθάνον, απομνημονευμένο στα πολιτισμικά χαρακτηριστικά (οικογένεια, θρησκεία, εθνικά σύμβολα και εικόνες). Επιτρέπει στις διασπορές να αναπαράγουν τον πολιτισμό τους από γενεά σε γενεά και να αντιστέκονται στην αφομοίωση από το εγγύς γεωγραφικό τους περιβάλλον, χάρη στην ικανότητά τους να παρακάμπτουν τη φθορά της απόστασης. Ο γεωγραφικός χώρος, λοιπόν, και οι προβληματικές που τον διατρέχουν, αποτελεί θεμελιακή διάσταση για την κατανόηση του φαινομένου των διασπορών. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο δεν πρέπει να απουσιάζει η γεωγραφική/χαρτογραφική διάσταση από μian έκθεση που αναφέρεται στην ελληνική Διασπορά. Όμως, το εγχείρημα της χαρτογραφίας της ελληνικής Διασποράς, όπως και κάθε διασποράς, αντιμετωπίζει μια σειρά από εγγενείς δυσκολίες και όρια.

Η πρώτη και κύρια δυσκολία αφορά στα στοιχεία στα οποία βασίζεται η χαρτογράφηση. Αντίθετα με τους πληθυσμούς που πληρούν ένα εδαφικό σύνολο με καθορισμένα όρια (κράτος, περιφέρεια, νομός, δήμος κ.ά.), οι πληθυσμοί που απαρτίζουν μια διασπορά δεν μπορούν να οριστούν με σαφήνεια ούτε, βέβαια, να αποτελέσουν αντικείμενο απογρα-

φής. Τα αριθμητικά δεδομένα που αποτυπώνονται στους χάρτες είναι αποτέλεσμα εκτιμήσεων και προσεγγίσεων, που εμφανίζουν συχνά πολύ μεγάλες αποκλίσεις μεταξύ τους, ανάλογα με τις πηγές, τις μεθόδους συλλογής, ακόμη και την επιθυμία των φορέων που έχουν την ευθύνη για τη δημοσίευσή τους να τα διογκώσουν ή –αντίθετα– να τα ελαχιστοποιήσουν. Έτσι, λοιπόν, οι χάρτες που παρουσιάζονται δεν αποκλείεται να έχουν και αντιφάσεις μεταξύ τους, καθώς αποτελούν τη γραφική παράσταση στοιχείων τα οποία προέρχονται από διάφορες πηγές και χαρακτηρίζονται από ποικίλες αδυναμίες. Μια άλλη δυσκολία αφορά στην απεικόνιση της δυναμικής πλευράς των διασπορών, δηλαδή τις ροές, τις μετακινήσεις ανθρώπων, αντικειμένων, κεφαλαίων και πληροφοριών ανάμεσα στις διάφορες κοινότητες. Τα σχετικά στοιχεία είναι δυσεύρετα και συχνά καλύπτονται από μυστικότητα.

Πρέπει, τέλος, να αναφερθούν οι δυσκολίες που αφορούν στην ερμηνεία και την πρόσληψη των χαρτογραφικών απεικονίσεων. Οι διασπορές συνιστούν εξαιρετικά ετερογενή σύνολα, καθώς οι κοινότητες που τις αποτελούν αναπτύσσονται σε διαφορετικά περιβάλλοντα. Το κύριο ενοποιητικό τους στοιχείο είναι οι ροές. Η δυσχέρεια να δοθεί έμφαση σε αυτές, να απεικονιστεί, δηλαδή, ο δυναμικός χαρακτήρας των διασπορών, αδυνατίζει την κατανόηση του ρόλου τους, τη συνειδητοποίηση της σύνθετης σχέσης ανάμεσα στην ενότητα και τη διαφορετικότητα. Επιπλέον, οι στατικές απεικονίσεις που αναγκαστικά κυριαρχούν, όπως π.χ. ο χάρτης που εμφανίζει την παγκόσμια κατανομή του πληθυσμού (*χάρτης 2*), υπαινίσσονται μια άλλη ενότητα, στατική, μάλλον, παρά δυναμική, εν μέρει, μόνο, πραγματική. Οι παραμορφώσεις αυτές μπορούν να συμβάλουν σε “ουσιαστικοποίηση”, τη θεώρηση, δηλαδή, της διασποράς ως ομογενούς διαχωρικού και διαχρονικού συλλογικού υποκειμένου, το οποίο είναι διεσπαρμένο στον οικουμενικό χώρο. Εκτός του ότι η πρόσληψη αυτή δεν ανταποκρίνεται στη σύνθετη, δυναμική και γεμάτη αντιφάσεις πραγματικότητα του φαινομένου των διασπορών, περικλείει και σοβαρούς ιδεολογικούς και πολιτικούς κινδύνους.

Παρά την ατελή ανάπτυξη του χαρτογραφικού εργαλείου σε σχέση με τις προκλήσεις των νέων γεωγραφικών πραγματικοτήτων, παρά τις συνεπακόλουθες δυσκολίες και κινδύνους του χαρτογραφικού αυτού εγχειρήματος, η παρουσίαση της σειράς αυτής με χάρτες επιτρέπει να συνειδητοποιήσουμε το δυναμικό που εκπροσωπεί η ελληνική Διασπορά στο σημερινό κόσμο.

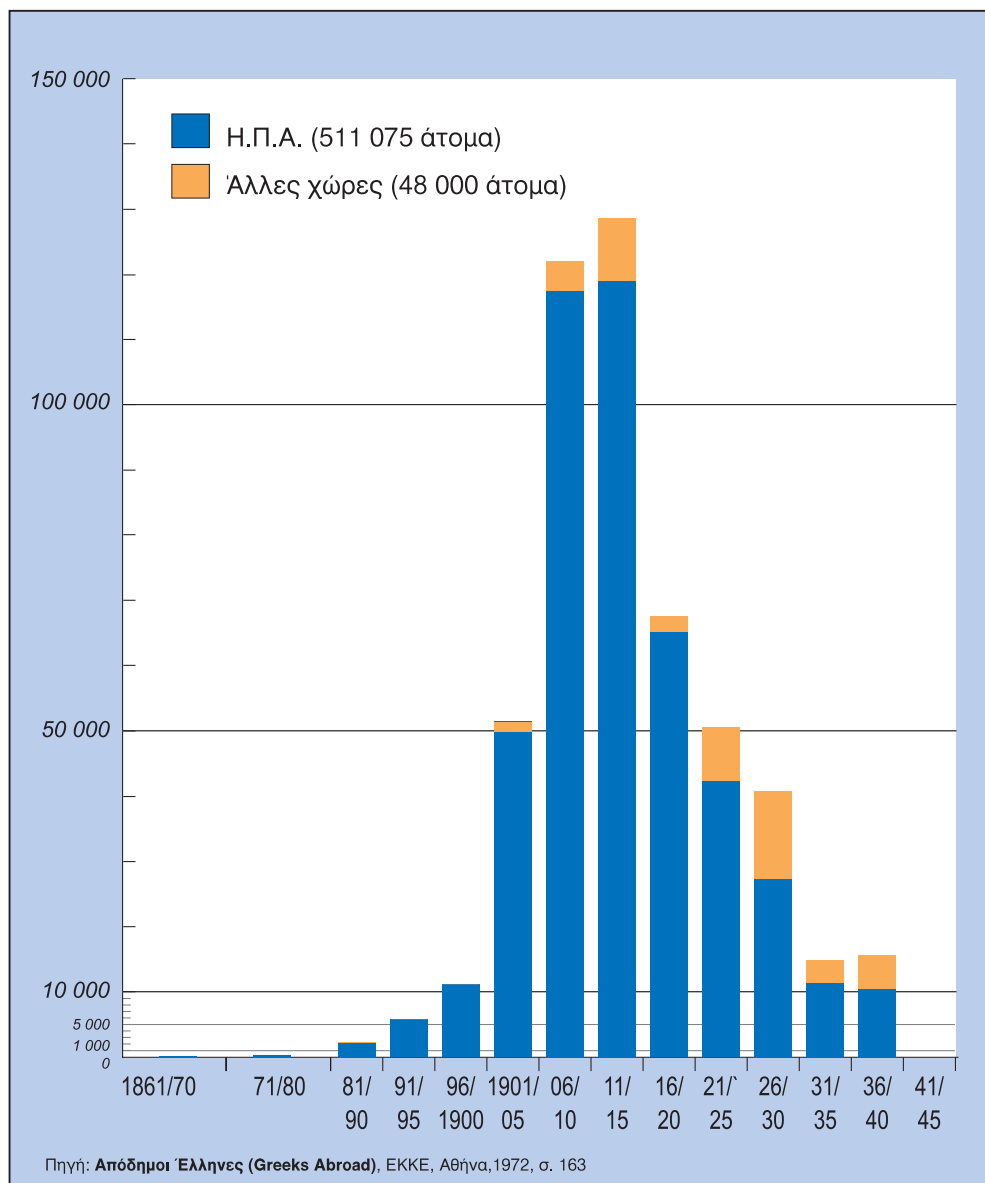
Η πρώτη ενότητα των χαρτών, με τίτλο *Η Ελληνική Διασπορά σε Παγκόσμια Κλίμακα*, αποτυπώνει πλευρές της οικουμενικής διάστασης της ελληνικής Διασποράς και τη συγκρίνει με άλλες διασπορές. Η δεύτερη ενότητα, με τίτλο *Πολιτισμός Κινητικότητας*, παρουσιάζει τους μεταναστευτικούς μηχανισμούς με τους οποίους οι διασπορικοί χώροι συντίθενται και αποσυντίθενται. Τέλος, η τρίτη ενότητα, με τίτλο *Κατανομή του Πληθυσμού και Οργάνωση του Ελληνισμού της Διασποράς*, εμφανίζει τα αντίστοιχα φαινόμενα κατά μέγала περιφερειακά σύνολα.

Το χαρτογραφικό αυτό εγχείρημα παραμένει εξαιρετικά περιορισμένο, σε σχέση με τις απαιτήσεις και τις δυνατότητες τις οποίες θα παρείχε ένας *Ατлас της Ελληνικής Διασποράς*, άξιος της σημασίας του φαινομένου αυτού τόσο για τους Έλληνες όσο και σε παγκόσμια κλίμακα, μπορεί, όμως, να βοηθήσει να γίνουν καλύτερα κατανοητές ορισμένες διαστάσεις του εξωελλαδικού Ελληνισμού. Λειτουργεί, τέλος, συμπληρωματικά προς τις ιστορικές αναλύσεις, καθώς υποδεικνύει τις γεωγραφικές συνέχειες και ασυνέχειες, οι οποίες είναι αναπόσπαστα συνυφασμένες με τις ιστορικές.

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΙΑΣΠΟΡΑ ΣΕ ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΚΛΙΜΑΚΑ

Ως συνολικό γεωγραφικό φαινόμενο, η ελληνική Διασπορά έχει γνωρίσει δραματικούς μετασχηματισμούς κατά τους τελευταίους αιώνες. Στο παρελθόν ήταν, κατά βάση, μεσογειακό φαινόμενο, με κύρια εστία την Ανατολική Μεσόγειο. Είχε, όμως, και σημαντικές προεκτάσεις στη ρωσική και στις κεντροευρωπαϊκές αυτοκρατορίες. Η άνοδος των εθνικισμών, κατά τον 19ο και τον 20ό αιώνα, οδήγησε τον παραδοσιακό αυτό ελληνικό διασπορικό χώρο σε συρρίκνωση και πολλές από τις σημαντικές του εστίες σε παρακμή ή εξαφάνιση. Παράλληλα, πρώτος ανάμεσα στις ιστορικές διασπορές της Ανατολικής Μεσογείου (εβραϊκή, αρμενική), ο Ελληνισμός συγκρότησε το εθνικό του κράτος. Το εδαφικό αυτό καταφύγιο αποδείχθηκε πολύτιμο για τους κατατρεγμένους από τους ξένους εθνικισμούς Έλληνες της Διασποράς. Το τρίτο μεγάλο γεωγραφικό φαινόμενο ήταν η δημιουργία ενός νέου διασπορικού χώρου, που τροφοδοτήθηκε πληθυσμιακά από τη συρρίκνωση του παλαιού και από μεταναστευτικές κινήσεις εξόδου από το ελλαδικό έδαφος, ως συνέπεια οικονομικών, πολιτικών ή άλλων δυσκολιών. Η σημερινή εικόνα της γεωγραφίας του Ελληνισμού, λοιπόν, είναι σύνθεση των τριών αυτών μεγάλων φαινομένων, δηλαδή της συρρίκνωσης του παραδοσιακού διασπορικού χώρου, της επέκτασης και εμπέδωσης του εθνικού εδάφους και, τέλος, της δημιουργίας ενός νέου διασπορικού χώρου, σε παγκόσμια, αυτή τη φορά, κλίμακα.

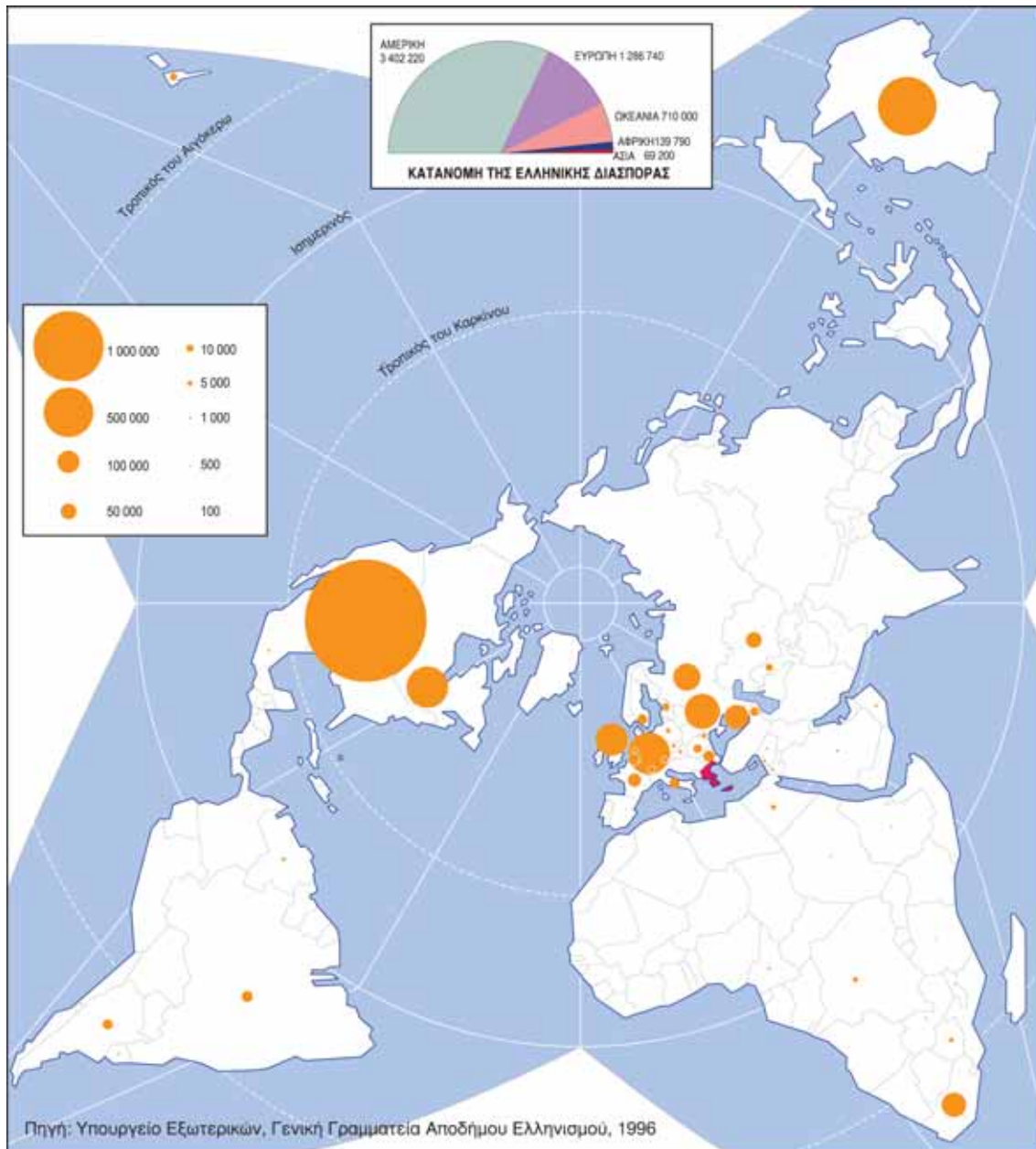
1. Υπερπόντια μετανάστευση από την Ελλάδα (1861-1945)

Αρχή της αναγέννησης του ελληνικού διασπορικού χώρου υπήρξε η υπερπόντια μετανάστευση, που ξεκίνησε όταν η συρρίκνωση του παραδοσιακού διασπορικού χώρου είχε ακόμα πολύ δρόμο να διανύσει. Την ίδια εποχή κατά την οποία στην Αλεξάνδρεια, τη Σμύρνη και την Κωνσταντινούπολη ανθούσε ο Ελληνισμός, από την “παλαιά Ελλάδα”, αλλά και από τις μελλοντικές “χαμένες πατρίδες”, ξεκινούσαν φτωχοί, αλλά φιλοπρόοδοι Έλληνες, για τη μεταναστευτική τους εμπορεία.

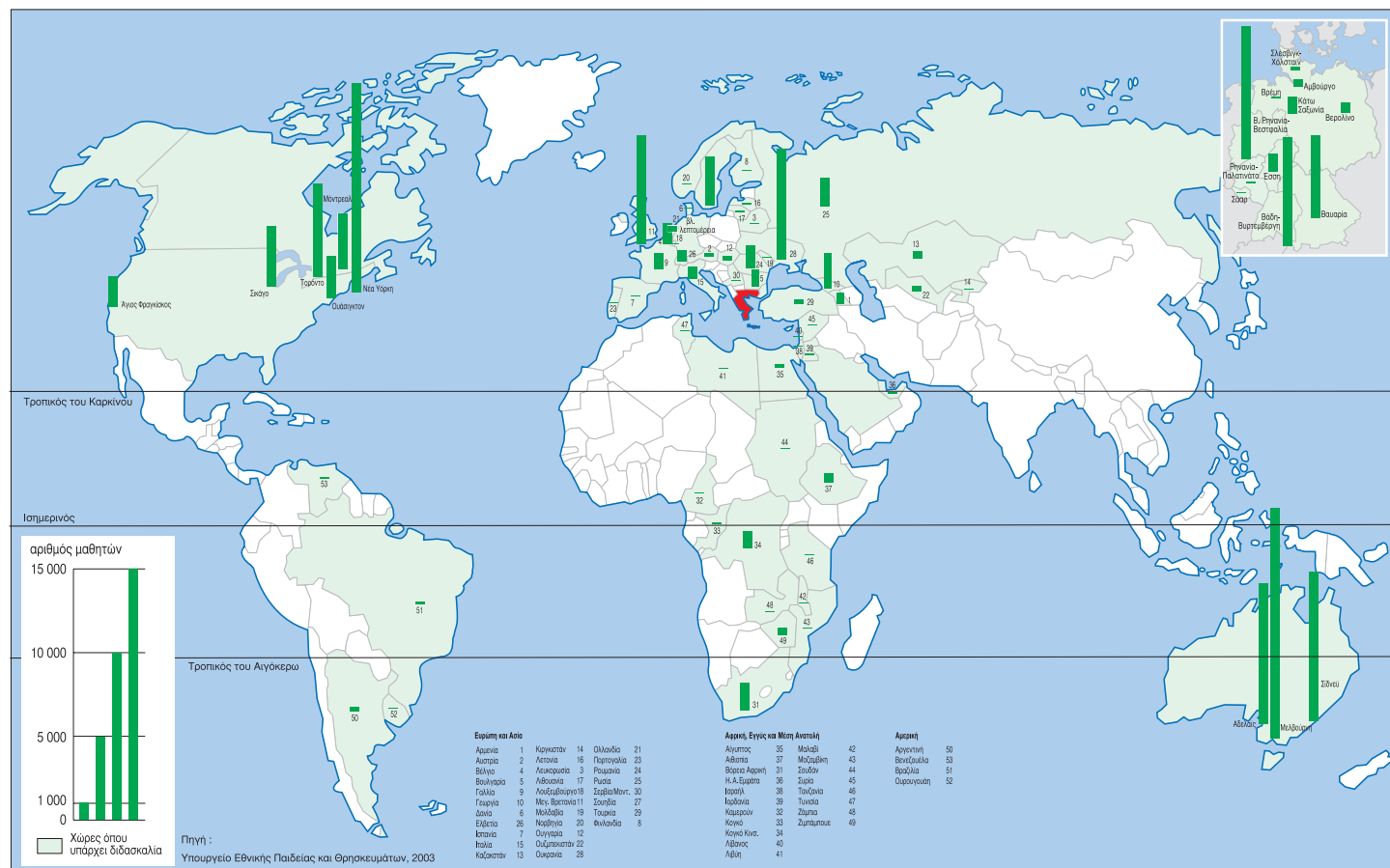
Η γραφική παράσταση της σελίδας αυτής (σχήμα 1) αναδεικνύει τη σημασία της μετανάστευσης προς τις Η.Π.Α., η οποία άρχισε στα τέλη του 19ου και κλιμακώθηκε κατά τις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα. Το κύμα αυτό, στο οποίο προστέθηκαν οι μεταπολεμικές μεταναστεύσεις, εξηγεί το ιδιαίτερο βάρος της ελληνοαμερικανικής πληθυσμιακής ομάδας στο σύνολο της ελληνικής Διασποράς (βλ. *χάρτη 2*).

2. Η ελληνική Διασπορά ανά τον κόσμο

Η ελληνική Διασπορά είχε εκτιμηθεί σε 5.607.950 άτομα το 1996. Η εκτίμηση αυτή στηρίχθηκε σε πληροφορίες τις οποίες συνέλεξαν οι ελληνικές διπλωματικές αρχές, με τα περιορισμένα μέσα που είχαν στη διάθεσή τους. Δεν έχει, επομένως, την αξία απογραφής πληθυσμού· προσφέρει, απλώς, κάποια τάξη μεγέθους. Κύριο συμπέρασμα που προκύπτει από το χάρτη αυτό, είναι η στενή σχέση της ελληνικής Διασποράς με τον αγγλοσαξονικό κόσμο (και κατά συνέπεια και με την παγκοσμιοποίηση), καθώς πάνω από τα τρία τέταρτα των μελών της ελληνικής Διασποράς ζουν σε αγγλόφωνες χώρες.

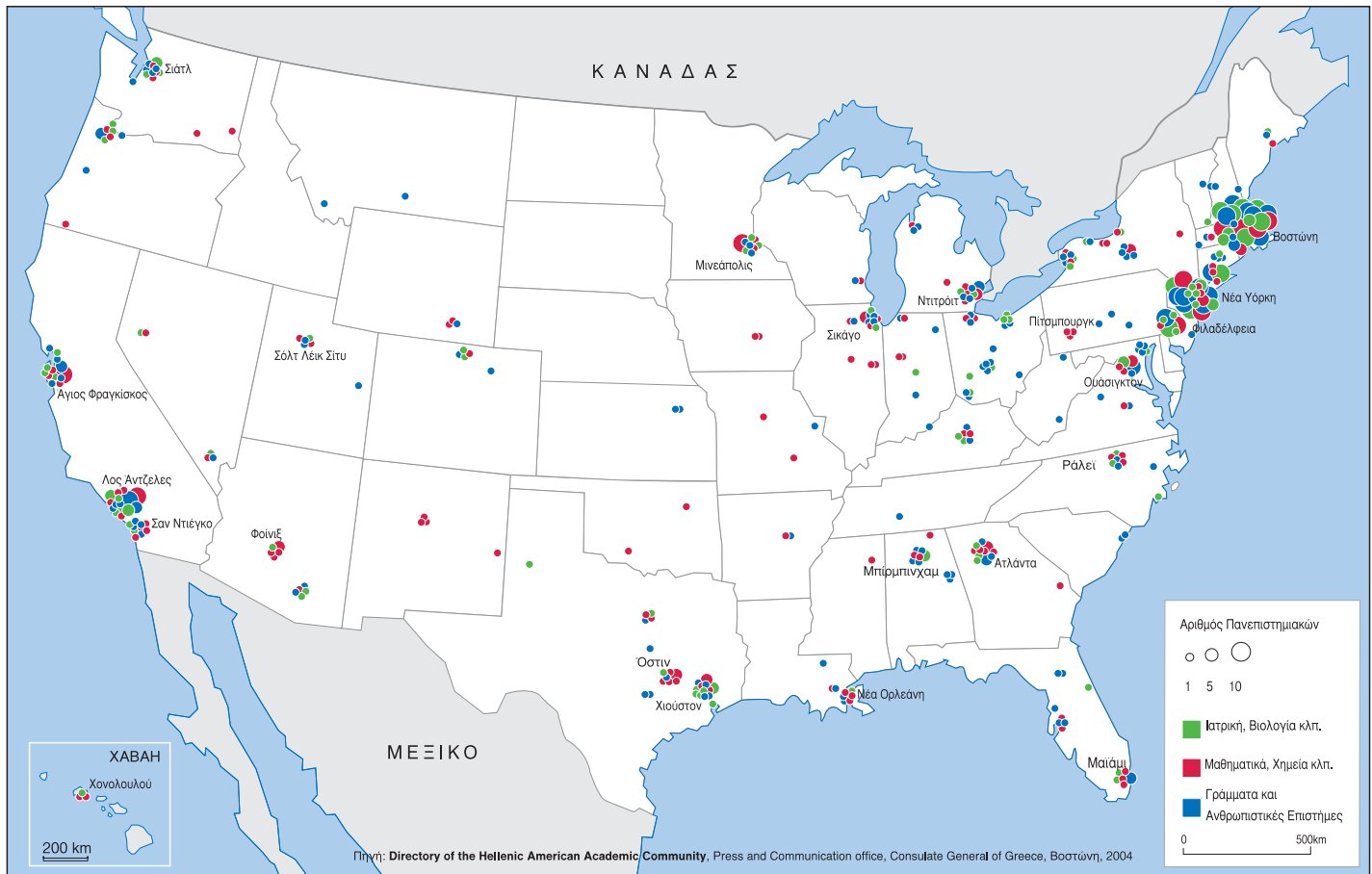
3. Η διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας στη Διασπορά

Η διατήρηση της ελληνικής ταυτότητας, αυτονότη για όσους ζουν στην Ελλάδα, αποτελεί την κύρια πρόκληση για τη Διασπορά. Η γνώση της ελληνικής γλώσσας, το κύριο συστατικό της, απειλείται σοβαρά από το ξένο γλωσσικό περιβάλλον, όταν, μάλιστα, επικρατεί η διεθνώς κυρίαρχη γλώσσα, η αγγλική. Για το λόγο αυτό οι ελληνικοί φορείς (κράτος, εκκλησία, εθνοτοπικές και άλλες οργανώσεις) καταβάλλουν προσπάθειες για τη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας στις κύριες εστίες της Διασποράς, κατά κανόνα σε συνεργασία με τις αρχές του τόπου υποδοχής. Ο *χάρτης 3* στηρίζεται στις στατιστικές του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων σχετικά με τη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας ανά τον κόσμο. Πρόκειται για ποικίλες μορφές διδασκαλίας σε ιδρύματα που διαφέρουν από χώρα σε χώρα (ιδιωτικά ελληνόφωνα σχολεία, δημόσια σχολεία της χώρας υποδοχής με προαιρετικά μαθήματα ελληνικής γλώσσας, διδασκαλία με πρωτοβουλία της Εκκλησίας κ.ά.).

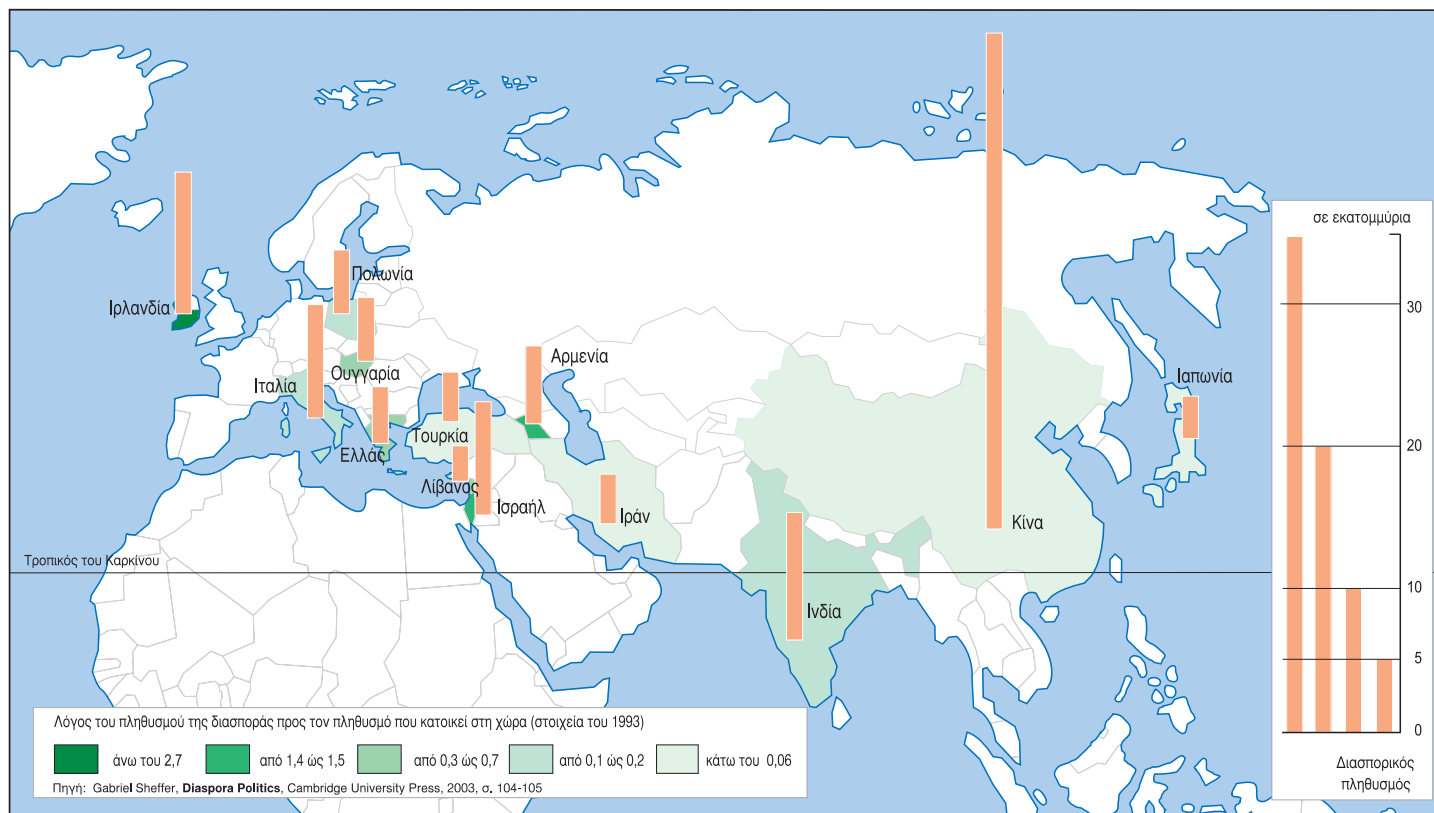
Ο *χάρτης* διαφοροποιεί τις χώρες στις οποίες οι μαθητές έχουν τη δυνατότητα να παρακολουθήσουν μαθήματα ελληνικής (πράσινο χρώμα) από τις χώρες οι οποίες δεν διαθέτουν τέτοιες δυνατότητες (λευκό χρώμα) και παρουσιάζει το συνολικό αριθμό των μαθητών ανά χώρα. Η περίπτωση της Γερμανίας παρουσιάζεται χωριστά στο άνω δεξιό μέρος του *χάρτη*, για λόγους ευκρίνειας και λεπτομερειακής παρουσίασης. Ο *χάρτης* αυτός αντανakλά τη γεωγραφική κατανομή της ελληνικής Διασποράς (βλ. *χάρτη 2*), το βαθμό τοπικής κινητοποίησης και οργάνωσης των Ελλήνων και τη στάση του κράτους υποδοχής έναντι της πολυπολιτισμικότητας.

4. Έλληνες καθηγητές και ερευνητές στα πανεπιστήμια των Η.Π.Α.

Η σημασία της Διασποράς δεν ανάγεται μόνο στα πληθυσμιακά μεγέθη, αλλά και στην κοινωνική και επαγγελματική θέση των μελών της. Μια σημαντική διάσταση της ελληνικής Διασποράς είναι η ελληνική ακαδημαϊκή διασπορά. Αποτέλεσμα σύνθετων πολιτισμικών και κοινωνικών διαδικασιών, η εξειδίκευση αυτή παρουσιάζεται με ιδιαίτερη ένταση στις Η.Π.Α., χώρα η οποία συνειδητά προσπάθησε να προσελκύσει ξένους εγκεφάλους κατά τις μεταπολεμικές δεκαετίες (brain-drain). Το δίκτυο της ελληνοαμερικανικής ακαδημαϊκής Διασποράς, το οποίο συνδέεται συχνά με το αντίστοιχο ευρωπαϊκό δίκτυο, διαδραματίζει ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο στη διατήρηση της ταυτότητας, καθώς προσφέρει πνευματική ηγεσία και υποδείγματα στις κατά τόπους κοινότητες. Αποτελεί ένα σημαντικό κεφάλαιο για τον Ελληνισμό, καθώς λειτουργεί ως σύνδεσμος ανάμεσα στα πρωτοποριακά πανεπιστημιακά και ερευνητικά ιδρύματα του εξωτερικού και το ελληνικό πανεπιστημιακό, ερευνητικό και φοιτητικό περιβάλλον. Φέρνει σε επαφή την Ελλάδα με τα διεθνή ρεύματα και την υποστηρίζει στις προσπάθειές της να προσαρμοστεί στον ταχύτατα μεταβαλλόμενο κόσμο. Ο *χάρτης 4* στηρίχτηκε σε στοιχεία τα οποία έχει συγκεντρώσει το ελληνικό γραφείο Τύπου της Βοστώνης. Τα στοιχεία αυτά δεν είναι εξαντλητικά, καθώς μόνο ένα μέρος των ελλήνων ακαδημαϊκών έγινε δυνατό να εντοπιστεί (περί το 50%, κατά την εκτίμηση των μελετητών). Επιτρέπουν, όμως, να διαπιστωθεί η παρουσία ελλήνων ακαδημαϊκών σχεδόν σε όλα τα σημαντικά αμερικανικά πανεπιστήμια και κλάδους. Η γεωγραφική κατανομή τους ακολουθεί, όπως είναι φυσικό, τον αμερικανικό πανεπιστημιακό χάρτη, αλλά και την κατανομή της ελληνικής Διασποράς (βλ. *χάρτη 11*).

5. Διασπορικοί πληθυσμοί σε σύγκριση με τον πληθυσμό της χώρας τους

Η ελληνική Διασπορά δεν είναι η μόνη στον κόσμο. Ανήκει, μαζί με την εβραϊκή, την αρμενική και την κινεζική, στην επιλεκτική ομάδα των “ιστορικών” διασπορών, δηλαδή των διασπορών οι οποίες έχουν χιλιετείς ρίζες. Κατά τις τελευταίες, όμως, δεκαετίες οι διασπορές αυτές χάνουν το μονοπώλιο. Νέες διασπορές όχι μόνο πολλαπλασιάζουν τα μέλη τους, αλλά και αποκτούν συνείδηση, διαδραματίζοντας όλο και σημαντικότερο ρόλο στις διεθνείς σχέσεις. Στον ανταγωνισμό των εθνών προστίθεται, λοιπόν, και ο ανταγωνισμός των διασπορών, οι οποίες μπορούν να υποστηρίξουν ή να αμφισβητούν τα εθνικά τους κέντρα, επιδιώκοντας να αποκτήσουν “μια θέση στον ήλιο”.

Σκοπός του *χάρτη 5* είναι να προσφέρει μια όψη από το νέο αυτό τοπίο της παγκοσμιοποίησης: τον κόσμο των διασπορών. Η επιλογή των διασπορών που παρουσιάζονται είναι ενδεικτική: ορισμένες θα μπορούσαν να παραλειφθούν, άλλες που απουσιάζουν να περιληφθούν. Στον *χάρτη* παρουσιάζονται τα δύο κυριότερα κριτήρια για την αναγνώριση ενός πληθυσμού μεταναστών ως διασποράς: το πληθυσμιακό του μέγεθος (με τις στήλες) και η σχέση του με τον πληθυσμό της χώρας του (ένταση του χρώματος). Έτσι, η κινεζική εντάσσεται στην κατηγορία των διασπορών, λόγω του απόλυτου μεγέθους της, παρά το σχετικά μικρό βάρος της στο συνολικό κινεζικό πληθυσμό. Στους αντίποδες βρίσκεται η λιβανική, η οποία, μολονότι μικρή, εκπροσωπεί ιδιαίτερα υψηλό τμήμα του λιβανικού λαού. Η ελληνική, η εβραϊκή, η αρμενική και η ιρλανδική συνδυάζουν σχετικά μεγάλο μέγεθος με υψηλή συμμετοχή στο σύνολο του πληθυσμού της χώρας τους.

Ο *χάρτης* αυτός θέτει το ζήτημα της επιβίωσης. Πόσες από τις διασπορές αυτές θα αντέξουν στις πιέσεις της αφομοίωσης και θα βρίσκονται ακόμη μετά από μερικές δεκαετίες στην ιστορική σκηνή;

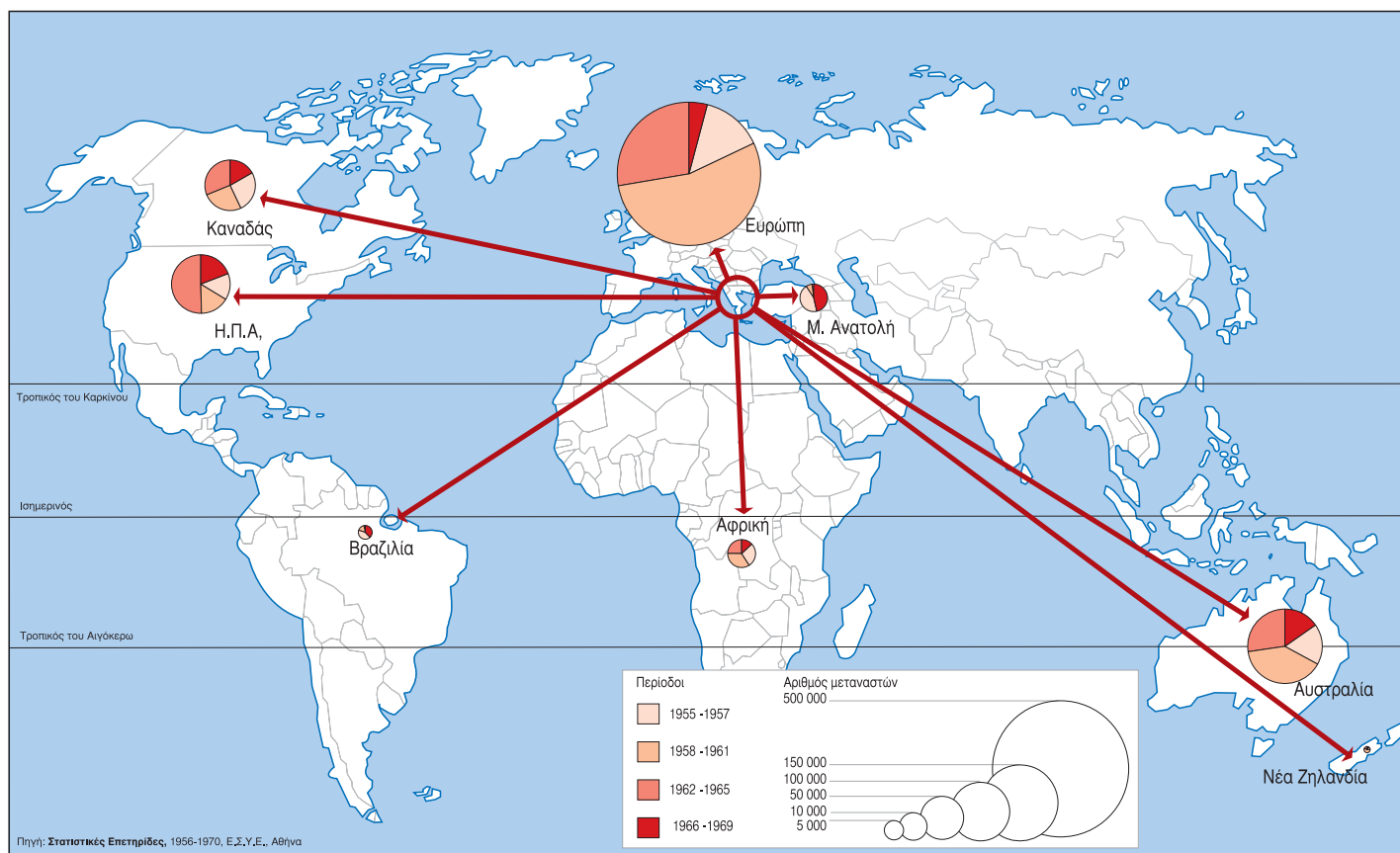
ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΚΙΝΗΤΙΚΟΤΗΤΑΣ

Ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά των διασπορών είναι η κινητικότητα. Η ικανότητα να μετακινούν τις εστίες τους, εξασφαλίζει στους διασπορικούς πληθυσμούς σημαντικά πλεονεκτήματα. Τους επιτρέπει να διαφεύγουν από τους κατατρεγμούς αλλά, το κυριότερο, να αξιοποιούν τις δυνατότητες που προσφέρονται, έστω και παροδικά, σε μακρινά μέρη. Η οικονομική, επαγγελματική και πολιτισμική επιτυχία των παραδοσιακών διασπορών, στην οποία οφείλεται η περίοπτη θέση τους στις χώρες υποδοχής, εξηγείται σε μεγάλο βαθμό από το ότι αναπτύσσουν τις δραστηριότητές τους σε μεγάλους χώρους, οι οποίοι ξεπερνούν κατά πολύ τα πλαίσια του έθνους-κράτους. Η ικανότητα αυτή συνιστά πολιτισμικό χαρακτηριστικό, κληροδόμημα μιας μακρόχρονης (χιλιετούς για τις “ιστορικές διασπορές”) εμπειρίας. Στηρίζεται στους οικογενειακούς δεσμούς, καθώς οι μεταναστεύσεις διευκολύνονται από την παρουσία μελών της διευρυμένης οικογενείας σε μακρινούς τόπους. Θεμελιώνεται στην εκπαίδευση στην οποία επενδύει η οικογένεια σημαντικά ποσά και ενέργεια. Τέλος, υποστηρίζεται από θεσμοθετημένα ή άτυπα δίκτυα, τα οποία προσφέρουν πληροφορίες, διασύνδεση και ενίσχυση, ιδιαίτερα κατά την πρώτη κρίσιμη φάση της εγκατάστασης. Στην ελληνική περίπτωση, ο ρόλος της Εκκλησίας έχει αποβεί καθοριστικός: ο νέος μετανάστης γνωρίζει ότι την Κυριακή θα βρει εκεί παρηγοριά, νέους φίλους και συνεργάτες και –σε περίπτωση ανάγκης– προσωρινή φιλοξενία και διατροφή.

Η αντίσταση στην απόλυτη αφομοίωση στη χώρα υποδοχής, η οποία επιτρέπει στις διασπορές να επιβιώνουν αντίθετα προς όλες τις προσδοκίες και προβλέψεις, στηρίζεται σε μεγάλο βαθμό στην παράδοση της κινητικότητας. Ο Έλληνας της Αμερικής, ακόμη κι αν ανήκει στην τρίτη και την τέταρτη γενιά, δεν αποκλείει το ενδεχόμενο να αλλάξει τόπο, ενδεχομένως να “επιστρέψει” στην Ελλάδα. Ο ορίζοντας της κινητικότητας τον ωθεί να διατηρεί τους δεσμούς με τον πολιτισμό της καταγωγής του.

Οι χάρτες που ακολουθούν, εικονογραφούν την αέναη κίνηση που χαρακτηρίζει τον Ελληνισμό, και εξηγούν για ποιο λόγο, παρά την καταστροφή του παραδοσιακού μεσογειακού και ευρωπαϊκού διασπορικού του χώρου και παρά την ισχύ του εθνοκρατικού ήθους το οποίο ανέδειξε κατά τον 19ο και τον 20ό αιώνα, κατόρθωσε, ταυτόχρονα, να δημιουργήσει μια νέα οικουμενική Διασπορά.

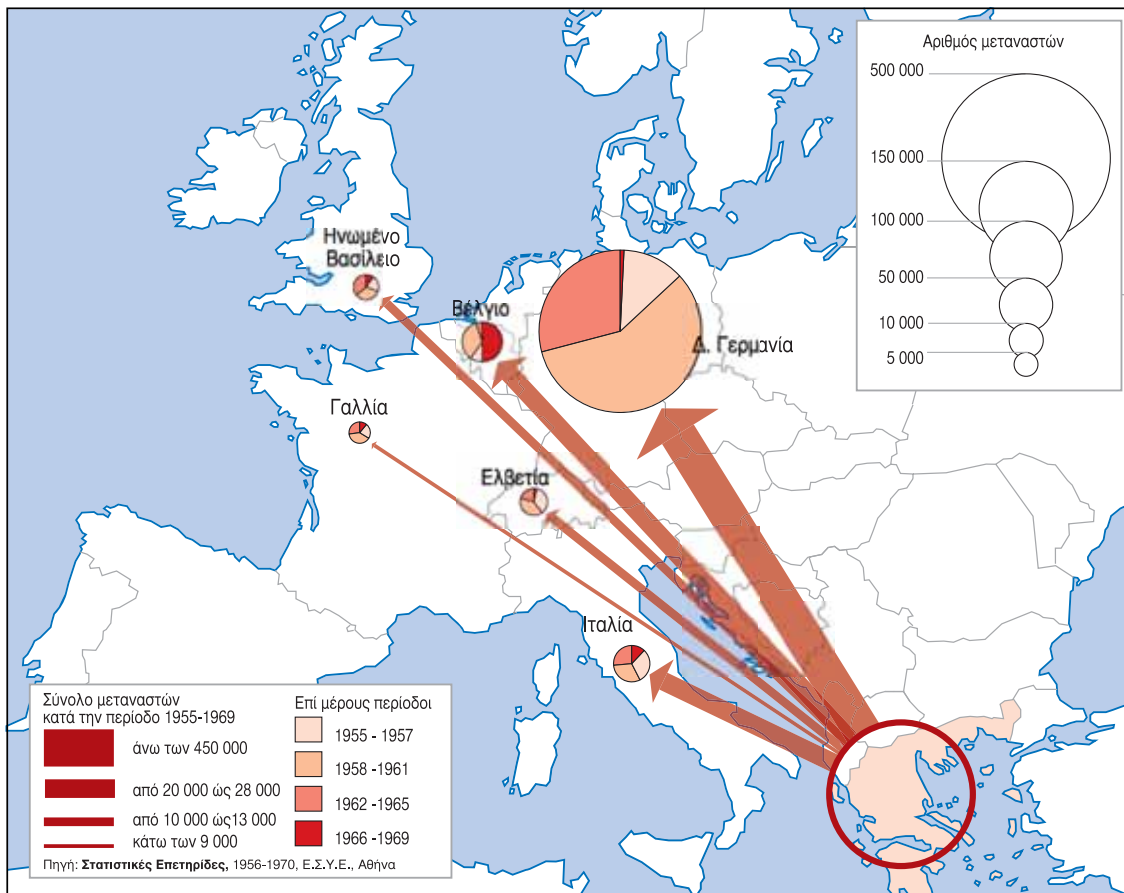
6. Μεταπολεμική μετανάστευση κατά μεγάλα γεωγραφικά σύνολα

Ο *χάρτης* δ παρουσιάζει το δεύτερο μεγάλο μεταναστευτικό ρεύμα από την Ελλάδα (μετά το υπερπόντιο των αρχών του 20ού αιώνα), κατά μεγάλες γεωγραφικές περιοχές. Οι κύκλοι είναι ανάλογοι προς τον αριθμό των μεταναστών σε κάθε περιοχή. Οι εσωτερικές τους υποδιαίρέσεις δείχνουν το σχετικό βάρος της κάθε επιμέρους περιόδου. Σε σχέση με τη μετανάστευση κατά τις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα, η μεταπολεμική μετανάστευση μετακίνησε περισσότερο από το διπλάσιο αριθμό Ελλήνων. Υπολογίζεται ότι πάνω από ένα εκατομμύριο Έλληνες εγκατέλειψαν μονίμως την Ελλάδα από το τέλος του εμφυλίου πολέμου (1949) ως τη Μεταπολίτευση (1974), ενώ η υπερπόντια μετανάστευση, κατά την περίοδο 1900-1921, υπολογίζεται σε 420.000. Βέβαια, καθώς ο συνολικός πληθυσμός της Ελλάδας διπλασιάστηκε μεταξύ 1921 και 1971, και στις δύο περιπτώσεις η μετανάστευση αντιπροσωπεύει περί το 10% του πληθυσμού της χώρας στο τέλος της περιόδου. Αξίζει να σημειωθεί ότι, ως τάξη μεγέθους, το ποσοστό αυτό συμπίπτει με το ποσοστό ομογενών και αλλοδαπών που εγκαταστάθηκαν στην Ελλάδα από το τέλος του ψυχρού πολέμου (1989) ως σήμερα.

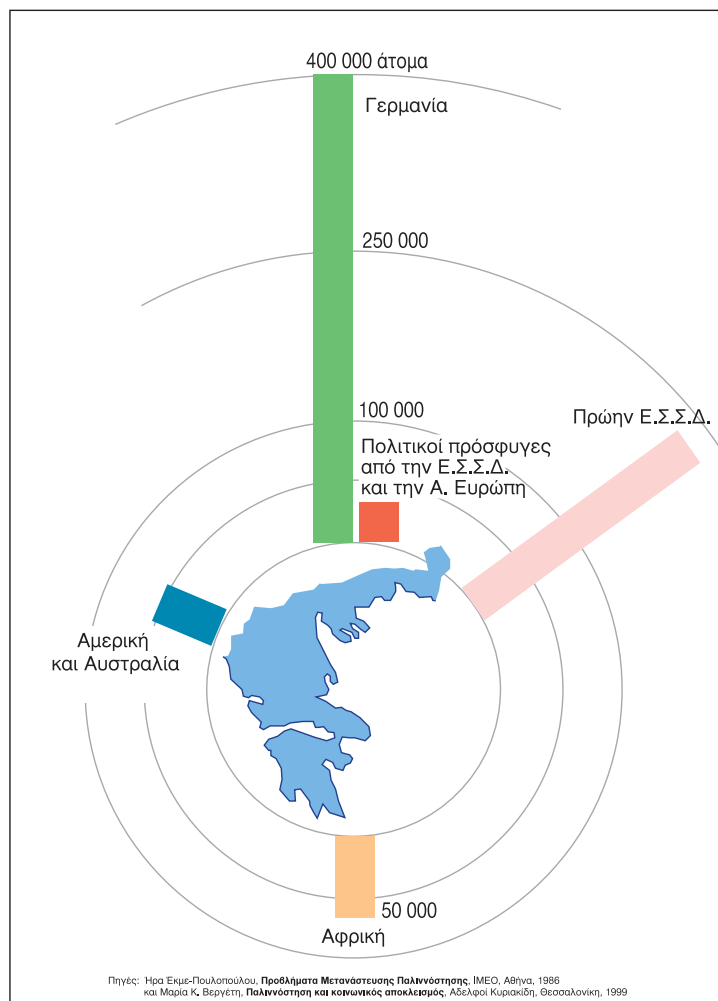
Η μετανάστευση προς τις Η.Π.Α. συνεχίστηκε κατά τη μεταπολεμική περίοδο, και εντάθηκε κατά τη δεκαετία του 1960, ιδιαίτερα μετά τη νέα μεταναστευτική αμερικανική νομοθεσία του 1966. Προστέθηκαν, όμως, νέοι προορισμοί, όπως π.χ. ο Καναδάς και η Αυστραλία. Τη μερίδα του λέοντος απέσπασε, κατά την περίοδο αυτή η Ευρώπη, συγκεντρώνοντας περισσότερο από το 50% της συνολικής μετανάστευσης, δηλαδή περί το μισό εκατομμύριο άτομα. Η Αμερική και η Ωκεανία ακολουθούν με αρκετή διαφορά, καθώς συγκεντρώνουν η κάθε μία περί το ένα πέμπτο του συνόλου. Οι υπόλοιπες περιοχές του κόσμου μοιράζονται το εναπομένον 10%.

7. Μεταπολεμική μετανάστευση από την Ελλάδα στην Ευρώπη

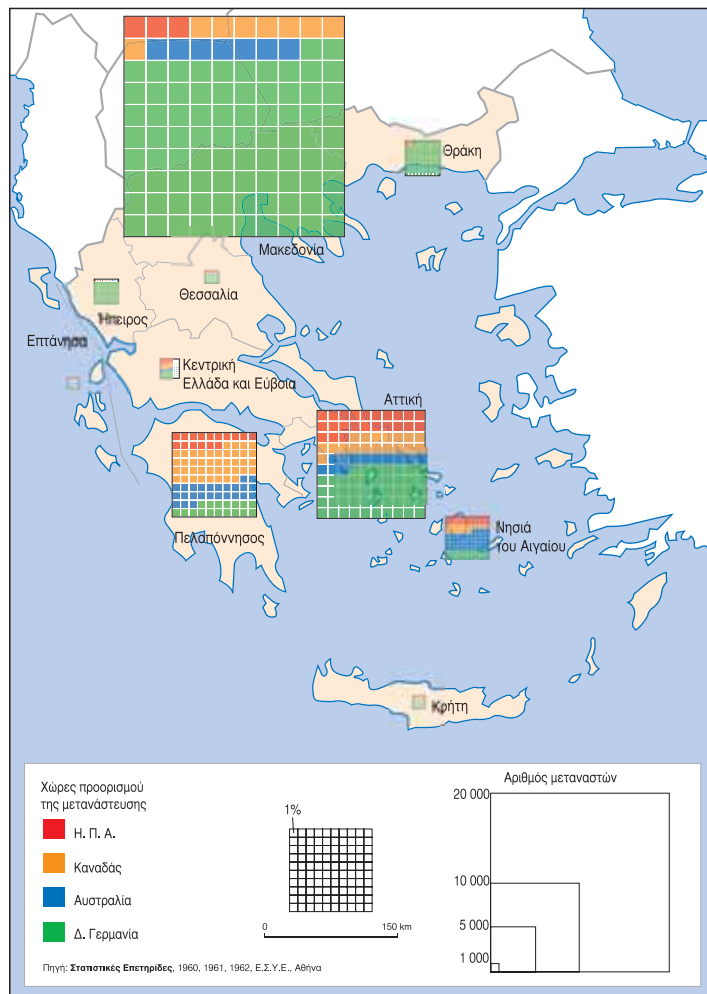
Στον *χάρτη 7* εμφανίζονται οι μεταναστευτικές ροές από την Ελλάδα προς τις ευρωπαϊκές χώρες. Η έντασή τους δηλώνεται με το πάχος των βελών, μπορεί, όμως, να εκτιμηθεί ακριβέστερα με την επιφάνεια των κύκλων. Με την πρώτη ματιά είναι φανερή η σημασία της Δυτικής Γερμανίας (περισσότερα από 450.00 άτομα), σε μεγάλη απόσταση από την επόμενη κατηγορία (20.000-28.000 άτομα) που αντιπροσωπεύεται από το Βέλγιο και την Ιταλία. Το Ηνωμένο Βασίλειο εμφανίζεται στην ίδια κατηγορία με την Ελβετία, όμως η ελληνική παρουσία στην Αγγλία είναι σημαντικότερη, λόγω της κυπριακής μετανάστευσης, η οποία δεν αποτυπώνεται στο χάρτη αυτό, καθώς η Εθνική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδας δεν κατέγραφε τους κυπρίους μετανάστες. Το μεγαλύτερο μέρος της μεταπολεμικής μετανάστευσης τοποθετείται στη δεκαετία του 1960-1970. Κατά την περίοδο αυτή η προσφορά εργασίας στην Ελλάδα εξακολουθούσε να είναι περιορισμένη, ενώ η Δυτική Ευρώπη βρισκόταν στο απόγειο της μεταπολεμικής ανάπτυξης και απεγνωσμένα ζητούσε εργατικά χέρια, για να καλύψει τα δημογραφικά κενά που είχε δημιουργήσει ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος. Πρόκειται, επομένως, ιδιαίτερα σε ό,τι αφορά τη Δυτική Γερμανία και το Βέλγιο, για μια κατεξοχήν “προλεταριακή” μετανάστευση, η οποία χαρακτηρίζεται από ειδικής φύσης συνθήκες, όπως είναι αυτή που σχετίζεται με τα προβλήματα ταυτότητας της δεύτερης γενιάς αλλά και η σημαντική έκταση των επιστροφών. Υπενθυμίζεται, τέλος, ότι τα στοιχεία που χρησιμοποιήθηκαν επηρεάζονται από τους ορισμούς, τις μεθόδους και τα μέσα καταγραφής των μεταναστών από την Εθνική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδας και επομένως δεν αντανακλούν πάντα με απόλυτη ακρίβεια την πραγματικότητα.

8. Οι παλιννοστήσεις από το 1968 ως το 2000

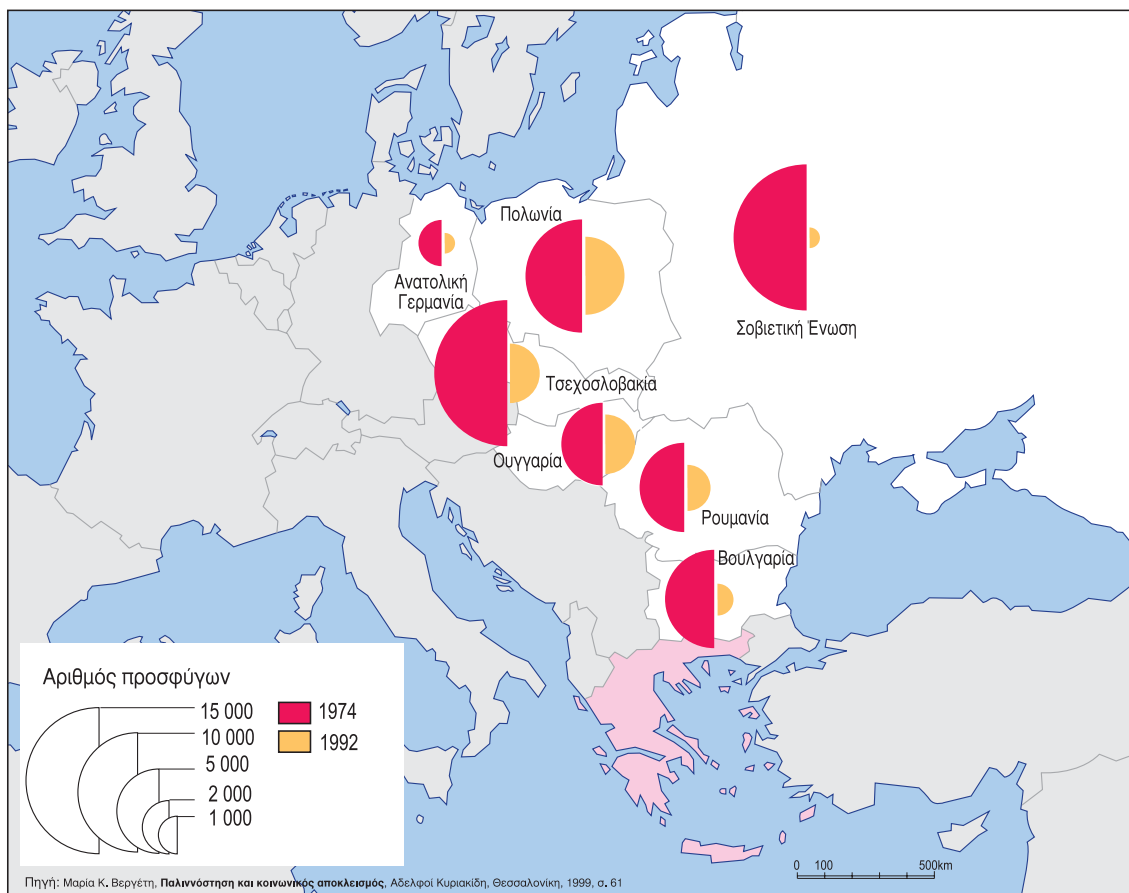
Μόνο μετά το 1971 οι επιστροφές των μεταναστών είναι σημαντικές σε αριθμό. Ο μεγαλύτερος όγκος προέρχεται από τη Δυτική Γερμανία, λόγω του “προλεταριακού” χαρακτήρα της μετανάστευσης στη χώρα αυτή. Από την Αμερική οι επιστροφές παρέμειναν περιορισμένες, ενώ κάπως περισσότερες προήλθαν από την Αυστραλία, η απόσταση της οποίας από την Ελλάδα απετέλεσε σοβαρή πηγή δυσκολιών. Επίσης η Ελλάδα έγινε καταφύγιο για τους Έλληνες της Διασποράς. Έτσι εξηγούνται οι μεταναστεύσεις από την Αφρική (παρακμή παλαιών εστιών, πολιτικά προβλήματα) και η εγκατάσταση ενός μεγάλου αριθμού Ελλήνων από την πρώην ΕΣΣΔ στην Ελλάδα μετά το 1989. Ειδικότερα για τους πολιτικούς πρόσφυγες βλ. *χάρτη 10*.

9. Προορισμοί των μεταναστών ανά περιφέρεια της Ελλάδας

Μόνο για τρία έτη (1959, 1960 και 1961) διαθέτουμε συνδυασμό των στατιστικών στοιχείων της προέλευσης και του προορισμού των μεταναστών. Τα στοιχεία αυτά εμφανίζονται στον *χάρτη 9*. Η Νότια και η Βόρεια Ελλάδα παρουσιάζουν μεγάλες διαφορές. Παρά την έλξη της Γερμανίας, η υπερπόντια μετανάστευση παρέμενε σημαντική στην “παλαιά” Ελλάδα. Έτσι, περισσότεροι από τους μισούς μετανάστες από την Πελοπόννησο στράφηκαν προς τις Η.Π.Α. και τον Καναδά. Ο λόγος είναι ότι υπήρχαν ήδη στη Βόρεια Αμερική –από τις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα– πελοποννησιακά οικογενειακά και εθνοτοπικά δίκτυα, τα οποία διευκόλυναν τη μετανάστευση και την εγκατάσταση. Η Βόρεια Ελλάδα, αντίθετα, χαρακτηρίζεται από μαζική ροή προς τη Δυτική Γερμανία. Ιδιαίτερα στη Μακεδονία το μέγεθος της μετανάστευσης δημιουργεί εικόνα φυγής. Στις περιοχές αυτές, στη “νέα Ελλάδα”, είχαν εγκατασταθεί πολλοί πρόσφυγες από τη Μικρά Ασία και τον Πόντο. Λιγότερο δεμένοι με τον τόπο, αποφάσισαν πιο εύκολα το δεύτερο ξεριζωμό. Οι άλλες περιφέρειες τοποθετούνται ανάμεσα στις δύο αυτές ακραίες περιπτώσεις. Η Αττική (δηλαδή, στην πραγματικότητα, το πολεοδομικό συγκρότημα της πρωτεύουσας) εκφράζει μια μέση κατάσταση, καθώς λειτουργούσε ως γέφυρα ανάμεσα στην επαρχία και το εξωτερικό: πολλοί εσωτερικοί μετανάστες, μετά από μερικούς μήνες ή χρόνια άκαρπων προσπαθειών στην Αθήνα ή τον Πειραιά, αποφάσισαν την τελική αποχώρηση.

10. Οι πολιτικοί πρόσφυγες του Εμφυλίου, το 1974 και το 1992

Ανάμεσα στις καταστροφές που προκάλεσε, ο εμφύλιος πόλεμος δημιούργησε και το φαινόμενο των πολιτικών προσφύγων που εγκατέλειψαν την Ελλάδα, ως συνέπεια της ήττας του Δημοκρατικού Στρατού (1949), και κατέφυγαν στην ΕΣΣΔ και τις άλλες κομμουνιστικές χώρες της Ευρώπης, θεωρώντας τη μετανάστευση αυτή προσωρινή. Οι περισσότεροι δεν μπόρεσαν, όμως, να επιστρέψουν, παρά μετά την αποκατάσταση της δημοκρατίας το 1974, ενώ άλλοι δημιούργησαν αρκετά ισχυρούς δεσμούς με τις νέες πατρίδες τους, ώστε να παραμείνουν εκεί. Ο *χάρτης 10* παρουσιάζει την κατανομή στων πολιτικών προσφύγων σε δύο ημερομηνίες, πριν και μετά το άνοιγμα των ελληνικών συνόρων. Η διαφορά ανάμεσα στα δύο ημικύκλια δίνει το μέτρο της παλιννόστησης. Από τις πενήντα, περίπου, χιλιάδες πολιτικούς πρόσφυγες, λίγο περισσότεροι από δέκα χιλιάδες έμεναν ακόμα εκτός Ελλάδος το 1992, επέστρεψαν, επομένως, περί τις σαράντα χιλιάδες. Η πιο έντονη ροή παρατηρείται από την τέως ΕΣΣΔ, όπου οι συνθήκες ζωής ήταν ιδιαίτερα δυσμενείς, καθώς το καθεστώς είχε συγκεντρώσει τους έλληνες πολιτικούς πρόσφυγες στην Τασκένδη. Αντίθετα, στην Πολωνία και την Ουγγαρία, χώρες που προσπάθησαν να διατηρήσουν κάποιες ελευθερίες, οι έλληνες πρόσφυγες συνάντησαν ευνοϊκότερες συνθήκες. Έτσι εξηγείται το γεγονός ότι δεν εγκατέλειψαν τις χώρες αυτές μαζικά, όταν τους δόθηκε η ευκαιρία να επιστρέψουν στην Ελλάδα.

ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΤΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ ΚΑΙ ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ ΤΗΣ ΔΙΑΣΠΟΡΑΣ

Οι διασπορικοί πληθυσμοί δεν κατανέμονται ομοιόμορφα στις χώρες εγκατάστασης, αλλά, αντίθετα, συγκεντρώνονται σε ορισμένες θέσεις. Οι πόλεις, ιδιαίτερα οι μεγάλες, αποτελούν τους κύριους μαγνήτες, λόγω των ευκαιριών απασχόλησης που προσφέρουν. Οι νεοαφικνούμενοι μετανάστες εγκαθίστανται, κατά κανόνα, εκεί όπου υπάρχουν ήδη εγκατεστημένοι συγγενείς ή συντοπίτες τους. Έτσι η συγκέντρωση σε ορισμένα σημεία ενισχύεται ακόμη περισσότερο. Η άνιση αυτή κατανομή στον χώρο δεν είναι ορατή με χάρτες που παρουσιάζουν την κατανομή κατά χώρες, όπως ο *χάρτης 2*. Απαιτούνται άλλοι, λεπτομερειακοί χάρτες, οι οποίοι θα δείχνουν την ακριβή θέση των πληθυσμιακών συγκεντρώσεων των μεταναστών.

Η δεύτερη σημαντική διάσταση είναι η οργάνωση της Διασποράς σε κάθε χώρα. Ο πυρήνας της οργάνωσης είναι η Κοινότητα. Κατά κανόνα οι ελληνικές κοινότητες συνδέονται στενά με την Εκκλησία, καθώς ο χώρος της συνιστά το αρχικό και κύριο σημείο αναφοράς, ένα είδος ελληνικού διασπορικού εδάφους μέσα στην ξένη επικράτεια. Όμως σε χώρες όπου η θρησκεία περιορίζεται αυστηρά στον ιδιωτικό τομέα –όπως στη Γαλλία– υφίστανται και κοινότητες σαφώς διαχωρισμένες από την Εκκλησία. Η χαρτογράφηση των κοινοτήτων αποτελεί, επομένως, τη σαφέστερη ένδειξη της παρουσίας και της οργανωμένης κινητοποίησης της ελληνικής Διασποράς.

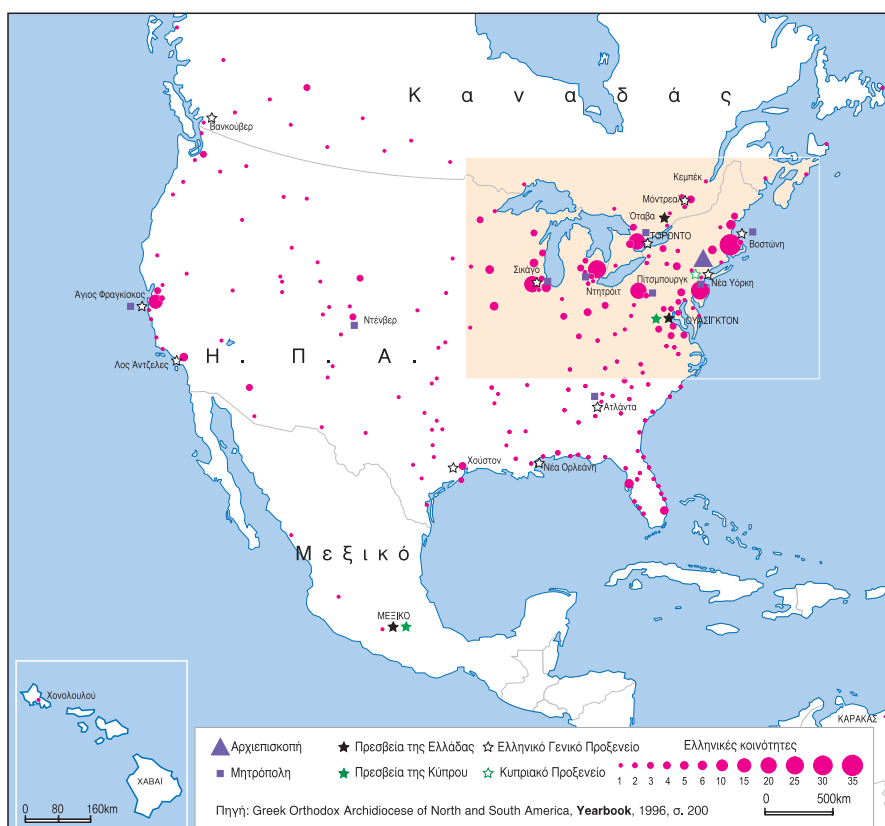
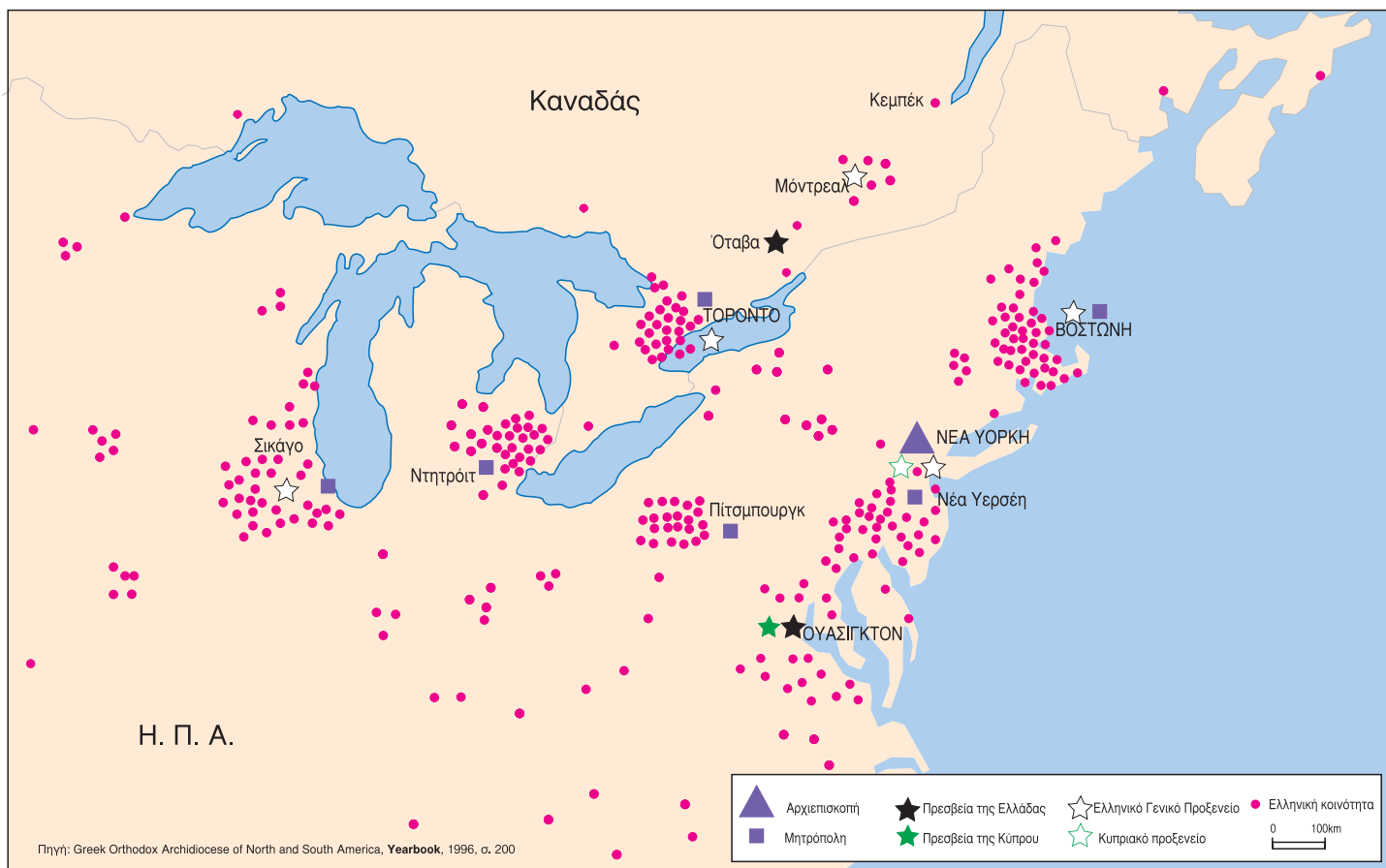
Αν η κοινότητα αποτελεί το κύτταρο της διασπορικής οργάνωσης, υπάρχουν πολλά ακόμη όργανα και επίπεδα. Η Διασπορά δεν συγκροτείται ορθολογικά, όπως μια εθνική κρατική κοινότητα. Αντίθετα, συνυπάρχουν πολλά οργανωτικά σχήματα, τα οποία συμπλέκονται μεταξύ τους σε σχέσεις συνεργασίας, συναγωνισμού ή συνδυασμού των δύο. Μέσα σε αυτά συγκαταλέγονται οι εθνοτοπικοί σύλλογοι (οι Κρήτες, οι Μακεδόνες, οι Πόντιοι κ.λπ.), οι επαγγελματικές συναθροίσεις (π.χ. οι σύλλογοι ελλήνων ιατρών), οι πολιτικού χαρακτήρα οργανώσεις (π.χ. οι σύλλογοι ελληνικής καταγωγής εκλεγμένων πολιτικών), οι οργανώσεις με κοινωνικοπολιτικούς στόχους (π.χ. οι ΑΧΕΠΑΝΣ) κ.ά. Πρέπει, επίσης, να αναφερθεί και η σχετικά πρόσφατη προσπάθεια συντονισμού της Διασποράς, το Συμβούλιο Αποδήμου Ελληνισμού (ΣΑΕ). Από όλα αυτά τα δίκτυα που διατρέχουν και δικτυώνουν την ελληνική Διασπορά, δύο ξεχωρίζουν ως προς τη σημασία, τη συνέχεια και την επιρροή τους: το εκκλησιαστικό και το κρατικό. Έχουν και τα δύο οικουμενική εμβέλεια, διαθέτουν αξιόλογα μέσα, μεγάλη εμπειρία και διεθνή θεσμική αναγνώριση. Για το λόγο αυτόν, στους χάρτες που ακολουθούν, παράλληλα με τις πληθυσμιακές κατανομές και τη χαρτογράφηση των κοινοτήτων, παρουσιάζονται οι κύριοι φορείς με τους οποίους ασκείται η οργανωτική επίδραση της Εκκλησίας και των Κρατών (Ελλάδας και Κύπρου), δηλαδή τα πατριαρχεία, οι μητροπόλεις, οι αρχιεπισκοπές και οι επισκοπές, για την Εκκλησία, και οι πρεσβείες και τα γενικά προξενεία για τα κράτη.

11. Εκκλησιαστική, κοινοτική και κρατική οργάνωση στη Βόρεια Αμερική

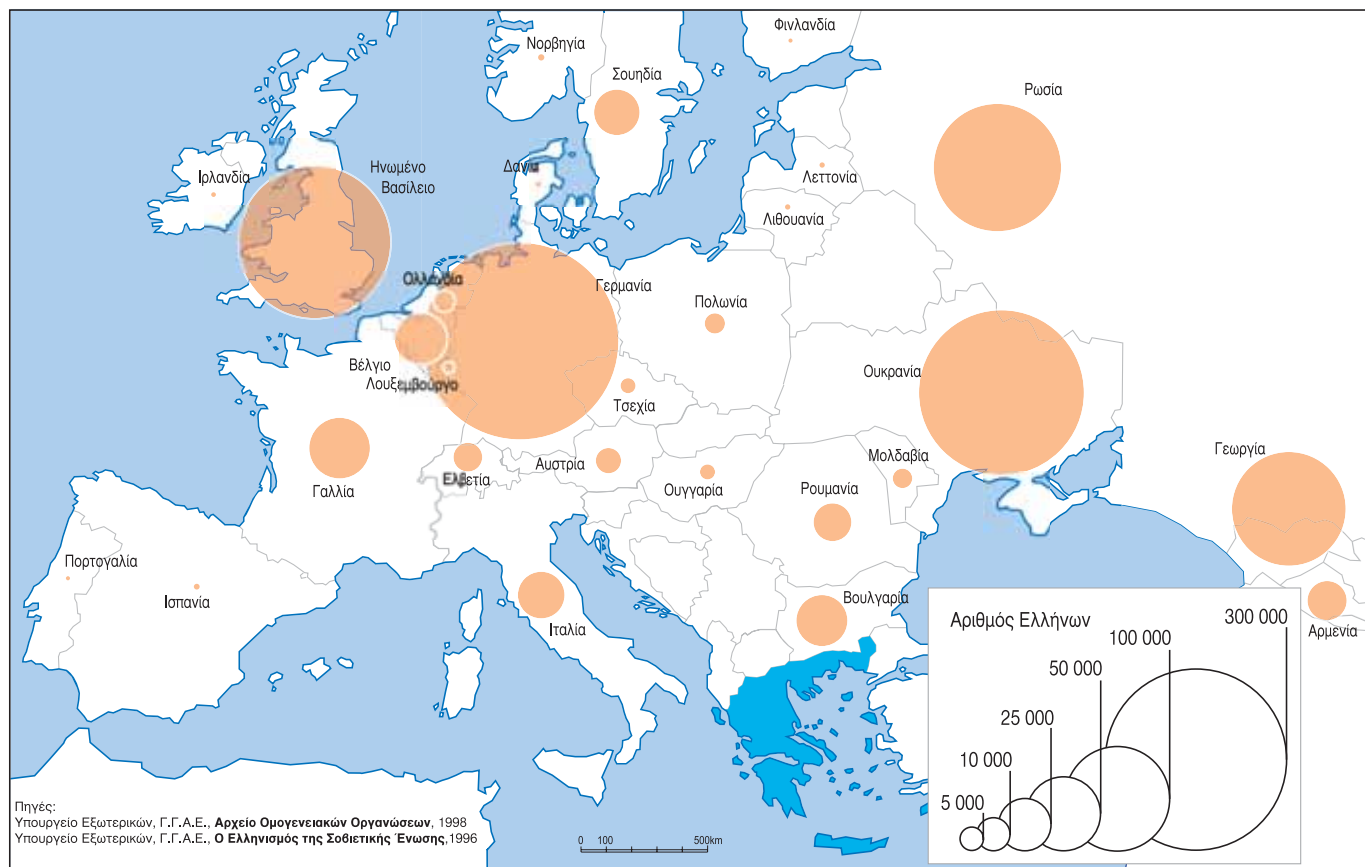
Οι Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής είναι η αφετηρία της αναδημιουργίας της ελληνικής Διασποράς. Η ελληνοαμερικανική κοινότητα διαθέτει, επομένως, τη μακρότερη ιστορία ανάμεσα στις ελληνικές διασπορικές κοινότητες που αναπτύχθηκαν μετά τον 19ο αιώνα. Για το λόγο αυτό είναι ιδιαίτερα πολυσύνθετη κοινωνικά και οργανωτικά. Πρώτη, δεύτερη, τρίτη και τέταρτη γενιά συνυπάρχουν στον ελληνοαμερικανικό χώρο, μολονότι διαφοροποιούνται πολιτισμικά (βαθμός “αμερικανοποίησης”).

Οι μεγαλύτερες συγκεντρώσεις παρατηρούνται στις βορειοανατολικές περιοχές των Η.Π.Α., που παρουσιάζονται στο λεπτομερειακό χάρτη της επόμενης σελίδας. Η περιοχή αυτή, η εγγύτερη στην Ευρώπη, ήταν η θύρα εισόδου στις Η.Π.Α. Οι μετανάστες έφταναν στη Νέα Υόρκη και παρέμεναν εκεί ή μετακινούνταν στις σχετικά κοντινές περιοχές. Επίσης η περιοχή αυτή προσέφερε απασχόληση, καθώς αποτελούσε μια από τις κύριες και ταχύτερα αναπτυσσόμενες βιομηχανικές εστίες του κόσμου. Η διαμόρφωση ενός σημαντικού ελληνοαμερικανικού χώρου στη Βορειοανατολική Αμερική κατά τις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα, καθόρισε τη γεωγραφική κατανομή της ελληνικής Διασποράς και στο μέλλον, καθώς τα νέα κύματα μετανάστευσης εντάσσονταν και ενίσχυαν τις προηγούμενες γεωγραφικές επιλογές. Στις νοτιοανατολικές Η.Π.Α. υπάρχουν παλιές ελληνοαμερικανικές κοινότητες που σχετίζονται με τις θαλασσινές εργασίες (π.χ. σφουγγαράδες στην Φλόριδα), ενώ στις δυτικές Η.Π.Α. η ελληνική παρουσία έχει ως αφετηρία την κατασκευή σιδηροδρομικών δικτύων, η οποία απασχόλησε μεγάλο αριθμό ελλήνων εργατών στις αρχές του 20ού αιώνα. Ο μεταπολεμικός δυναμισμός της Καλιφόρνιας δεν μπορούσε παρά να προσελκύσει και τους Έλληνες, συχνά δεύτερης και τρίτης γενιάς. Έτσι οι μεγάλες πόλεις, κυρίως το Σαν Φρανσίσκο, διαθέτουν δυναμικές και ιδιαίτερα εύπορες ελληνικές κοινότητες. Στον Καναδά η ελληνική μετανάστευση είναι κατά βάση μεταπολεμική και συγκεντρώνεται στις μεγάλες πόλεις: Τορόντο, Μόντρεαλ και Βανκούβερ.

Στις αρχές του 20ού αιώνα ο ρόλος της Εκκλησίας ήταν ακόμη σημαντικότερος, από ό,τι σήμερα, στη Διασπορά. Επίσης οι παραδόσεις των Η.Π.Α. είναι ιδιαίτερα ευνοϊκές απέναντι στην κοινωνική δραστηριοποίηση των θρησκευτικών θεσμών. Οι δύο αυτοί λόγοι εξηγούν τον καθοριστικό οργανωτικό ρόλο της Εκκλησίας στον ελληνοαμερικανικό χώρο, όπως επίσης το ότι στον γειτονικό Καναδά η Εκκλησία έχει λιγότερη επιρροή. Η Αρχιεπισκοπή της Αμερικής υπάγεται στο Οικουμενικό Πατριαρχείο, διαθέτει, όμως, σημαντική αυτονομία. Με ιδιαίτερα συγκεντρωτική δομή στο παρελθόν, τελευταία έχει ακολουθήσει αποκεντρωτική πορεία, με την μετατροπή των επισκοπών σε μητροπόλεις. Η Νέα Υόρκη είναι η έδρα της Αρχιεπισκοπής, μοιράζεται, όμως, τρόπον τινά, την πρωτοκαθεδρία με τη Βοστώνη, όπου στεγάζεται η Ορθόδοξος Θεολογική Σχολή του Τιμίου Σταυρού. Λόγω της σημασίας της ελληνοαμερικανικής κοινότητας και της επιρροής της στην εξωτερική πολιτική των Η.Π.Α., τα προξενία της Ελλάδας, όπως π.χ. το γενικό προξενείο στη Βοστώνη, διαθέτουν ιδιαίτερη αίγλη.

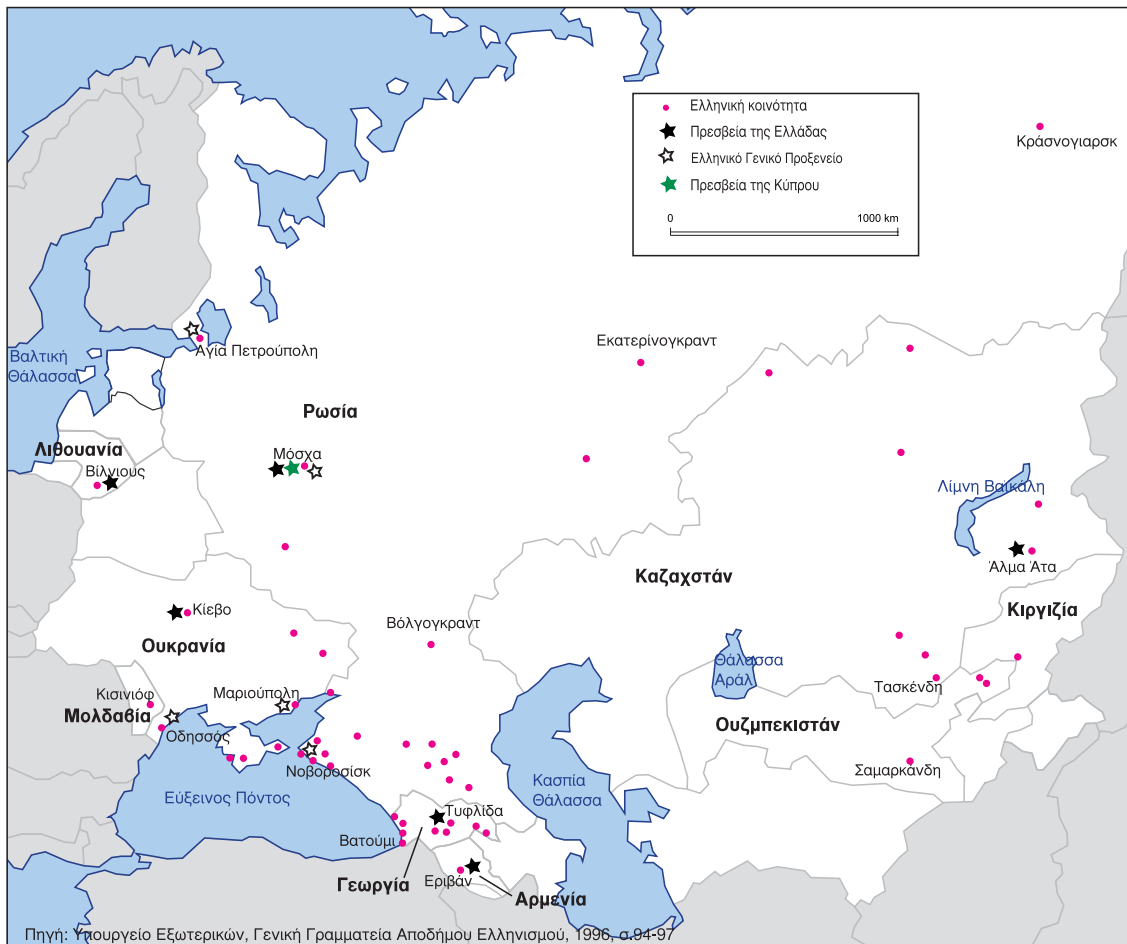

12. Η ελληνική Διασπορά στην Ευρώπη κατά το τέλος του 20ού αιώνα

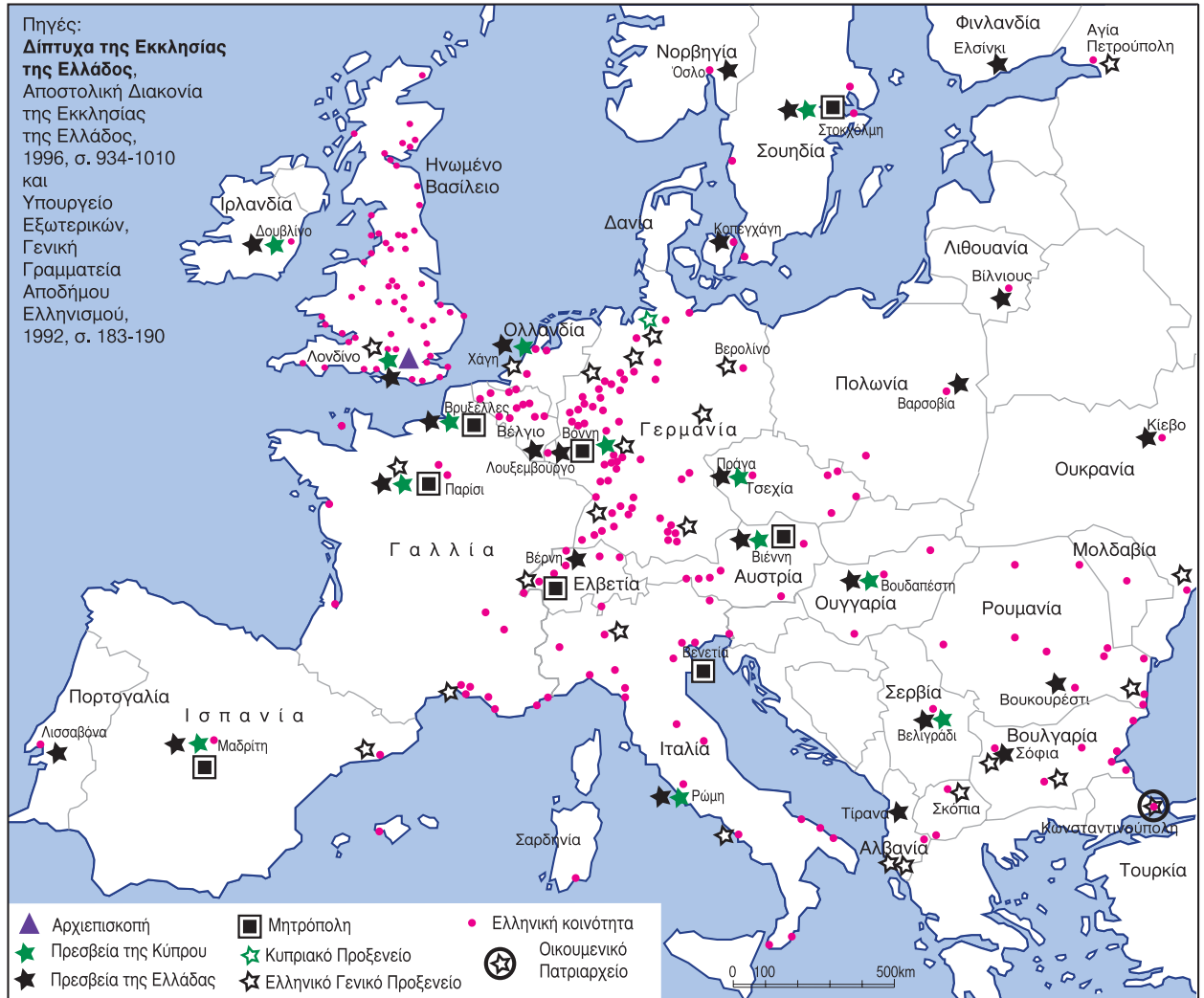
Στην Ευρώπη συναντάται η παλιά και η νέα ελληνική Διασπορά. Η παλιά διασπορά έχει μεγάλο ιστορικό βάθος (15ος-19ος αιώνας) και συνδυάζει πολλές γενιές Ελλήνων. Ορισμένοι έχουν, πλέον, αφομοιωθεί από τις χώρες υποδοχής, και μόνο το οικογενειακό τους όνομα θυμίζει την ελληνική καταγωγή. Άλλοι διατηρούν ως διαφοροποιητικό στοιχείο την ορθόδοξη πίστη. Στο άλλο άκρο βρίσκονται οι πρόσφατοι μετανάστες, πολλοί από τους οποίους σκοπεύουν να επιστρέψουν στην Ελλάδα όταν συμπληρώσουν τα συντάξιμα χρόνια. Ο ελληνικός διασπορικός χώρος της Ευρώπης αποτελεί, επομένως, ένα “παλίμψηστο”, όπου διακρίνονται –έστω και μισοσβησμένα– τα ίχνη γραφής παλαιών ή και πολύ παλαιών μεταναστευτικών κινήσεων από την Ελλάδα, όπως και από τις “χαμένες πατρίδες” της Μικράς Ασίας, του Πόντου, της Αιγύπτου κ.ά. Παράλληλα νέες μεταναστεύσεις ανανεώνουν την εικόνα και αλλάζουν τους συσχετισμούς. Ο χάρτης των κατανομών (χάρτης 12) αποτυπώνει μια στιγμή της αέναης αυτής κίνησης, μια εικόνα που διαφέρει πολύ από την αντίστοιχη προπολεμική, πριν, δηλαδή, από τη μετανάστευση στη Γερμανία –που αύξησε δραματικά το βάρος της ελληνογερμανικής Διασποράς– ή από τη μαζική αποχώρηση των Ελλήνων από κομμουνιστικές χώρες, όπως η Ρουμανία, στην αρχή, και η ΕΣΣΔ μετά το τέλος του ψυχρού πολέμου. Μπορούμε να υποθέσουμε ότι ο χάρτης αυτός θα γίνει πολύ διαφορετικός μέσα σε λίγες δεκαετίες, όταν θα έχουν λήξει οι παλιννοστήσεις που αντιστοιχούν στο μεταναστευτικό κύμα της περιόδου 1950-1970 και όταν θα έχουν φανεί τα αποτελέσματα από την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση και το άνοιγμα του ανατολικοευρωπαϊκού χώρου στην ελληνική επιχειρηματικότητα.

13. Κοινοτική και κρατική οργάνωση των Ελλήνων στην πρώην ΕΣΣΔ

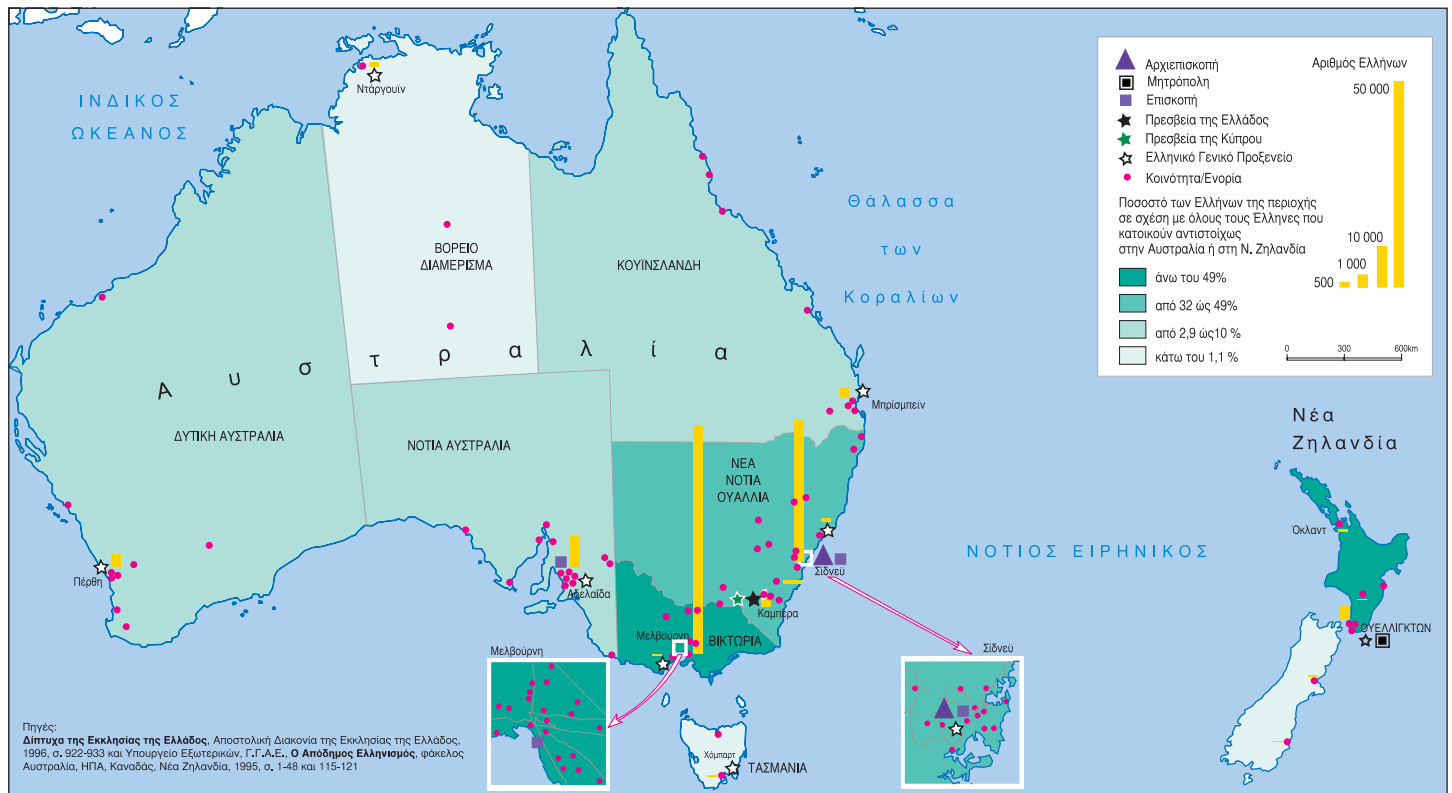
Η παλιά ελληνική Διασπορά είχε ιδιαίτερη παρουσία στον χώρο της Ρωσικής Αυτοκρατορίας και ιδιαίτερα στον Νότο, γύρω από τη Μαύρη Θάλασσα. Οι πληθυσμοί αυτοί, πολλοί ξεριζωμένοι ήδη μια φορά, καθώς αναζήτησαν καταφύγιο στη Ρωσία μετά τους διωγμούς των Ποντίων στην Τουρκία, υπέφεραν πολύ από το σταλινικό καθεστώς, με εκτοπισμούς στην Κεντρική Ασία, απαγόρευση θρησκείας και γλώσσας κ.ά. Μετά το 1989 παρατηρείται, βέβαια, κάποια αναγέννηση του Ελληνισμού, με την ανάκτηση των εκκλησιών, τη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας και την ανάπτυξη της πολιτισμικής ζωής. Η εκκλησιαστική οργάνωση παραμένει, όμως, στα χέρια των κατά τόπους εθνικών Εκκλησιών. Ταυτόχρονα, μεγάλο μέρος του πληθυσμού επωφελήθηκε από το άνοιγμα των συνόρων, ώστε να μεταναστεύσει στην Ελλάδα για να ξεφύγει από τις συνέπειες της οικονομικής κατάρρευσης στη Ρωσία ή –ακόμη χειρότερα– από τους εμφυλίους πολέμους, όπως στη Γεωργία. Ο *χάρτης 13* παρουσιάζει, λοιπόν, ότι απέμεινε από μια ελληνορωσική Διασπορά, η οποία είχε κάποτε ιδιαίτερο δυναμισμό, εντασσόταν αρμονικά στην κοινωνία της Ρωσικής Αυτοκρατορίας χάρη στη θρησκευτική εγγύτητα και την οικονομική συμπληρωματικότητα με τους Ρώσους, και αποτελούσε έναν από τους κύριους πόλους του Ελληνισμού.

14. Εκκλησιαστική, κοινοτική και κρατική οργάνωση των Ελλήνων στην Ευρώπη

Για τους λόγους που εξηγήθηκαν στο σχόλιο του *χάρτη 12*, ο καθαντό ευρωπαϊκός διασπορικός χώρος είναι ο περισσότερο πολυσύνθετος. Η ιστορία του αντανακλάται στον χάρτη της σελίδας αυτής, μέσα από τον πλούτο των εκκλησιαστικών και κρατικών εκπροσωπήσεων που πλαισιώνουν ένα πυκνό πλέγμα από κοινότητες. Η παλιά ελληνική Διασπορά υπέφερε, βέβαια, από τον εθνικισμό και το σταλινισμό στην Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη, αλλά λιγότερο από ό,τι στην ΕΣΣΔ, ενώ στη Δυτική Ευρώπη ουδέποτε γνώρισε ανάλογους διωγμούς. Τα διάφορα στρώματα μετανάστευσης συνθέτουν ποικίλους πολιτισμικούς και κοινωνικούς χώρους, φαινόμενο ιδιαίτερα αισθητό στις μεγάλες ευρωπαϊκές μητροπόλεις, όπως το Παρίσι ή το Λονδίνο, όπου οι εφοπλιστές και οι μεγαλοεπιχειρηματίες συνυπάρχουν με τους πανεπιστημιακούς, τους γιατρούς και δικηγόρους, τους εστιάτορες και τους εργάτες. Η ποικιλία του ευρωπαϊκού χώρου αντανακλάται στη Διασπορά, με αποτέλεσμα να παρατηρούνται μεγάλες διαφορές ανάμεσα στους Ελληνοάγγλους (όπου το κυπριακό στοιχείο κυριαρχεί), τους Ελληνογάλλους ή τους Ελληνογερμανούς. Η Εκκλησία χαρακτηρίζεται από έντονη αποκέντρωση, κάτω, όμως, από την πνευματική ηγεσία του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως.

15. Πληθυσμός και οργάνωση της Διασποράς στην Ωκεανία

Η μετανάστευση στην Αυστραλία και τη Νέα Ζηλανδία είναι κατά βάση μεταπολεμική, παρά το γεγονός ότι η πρώτη ελληνική εκκλησία στην Αυστραλία χτίστηκε στη Μελβούρνη, το 1892. Σήμερα κατοικούν στην Αυστραλία περί τους 750.000 Έλληνες και λιγότεροι από 10.000 στη Νέα Ζηλανδία. Ο *χάρτης 15* παρουσιάζει με στήλες τον πληθυσμό ανά περιοχή. Ο χρωματικός τόνος δηλώνει το ποσοστό των Ελλήνων της Αυστραλίας (ή αντίστοιχα, της Νέας Ζηλανδίας), που κατοικεί στην περιφέρεια αυτή. Γίνεται φανερή η συγκέντρωση των Ελλήνων στις παραθαλάσσιες περιοχές με ήπιο κλίμα και ιδιαίτερα στις πόλεις: 300.000 στη Μελβούρνη, 200.000 στο Σίδνεϊ, 80.000 στην Αδελαΐδα. Σε μεγέθυνση παρουσιάζονται στον χάρτη οι δύο μεγαλύτερες πόλεις, ώστε να φανεί η πυκνότητα και η κατανομή των κοινοτήτων. Ένα ξεχωριστό χαρακτηριστικό του Ελληνισμού της Αυστραλίας είναι ότι αποτελεί σχετικά μεγάλο ποσοστό του συνολικού πληθυσμού (περί το 4%), μεγαλύτερο από ό,τι σε κάθε άλλη χώρα υποδοχής. Αυτό εξηγεί το σημαντικό πολιτικό βάρος του στην Αυστραλία. Κύριο γεωγραφικό χαρακτηριστικό της ελληνοαυστραλιανής Διασποράς είναι η απόσταση από τη Ελλάδα, που καθιστά την επικοινωνία δύσκολη και αραιή (ιδιαίτερα όταν τα αεροπορικά ταξίδια ήταν αδύνατα ή οικονομικά απρόσιτα). Ίσως η απόσταση αυτή από το “εθνικό κέντρο” εξηγεί τον ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο τον οποίο διαδραμάτισε η Εκκλησία της Αυστραλίας στην ανάπτυξη του Ελληνισμού και τη διατήρηση της ταυτότητας. Η Εκκλησία της Αυστραλίας οργανώθηκε σύμφωνα με το συγκεντρωτικό πρότυπο της Εκκλησίας της Αμερικής. Ο Αρχιεπίσκοπος Αυστραλίας λειτουργεί ως “εθνάρχης”, στον χώρο της Αυστραλίας, όπως ο Αρχιεπίσκοπος Αμερικής στις Η.Π.Α. Μολονότι αυτό προκάλεσε και προκαλεί κάποιες εντάσεις, εξασφάλισε αποτελεσματικό συντονισμό, οργάνωση και εκπροσώπηση του Ελληνισμού στις δύσκολες συνθήκες της Αυστραλίας.

16. Πληθυσμός και οργάνωση της Διασποράς στην Αφρική

Αφετηρία της ελληνικής Διασποράς στην Αφρική ήταν, κατά βάση, η ελληνική κοινότητα της Αιγύπτου, της οποίας η μέγιστη ακμή τοποθετείται στα τέλη του 19ου αιώνα. Μαζί με την Κωνσταντινούπολη και την Αθήνα, η Αλεξάνδρεια ήταν τότε από τα κύρια κέντρα του Ελληνισμού. Οι Έλληνες της Αιγύπτου, περί τους 100.000 στον Μεσοπόλεμο, άρχισαν να αποχωρούν μαζικά κάτω από την πίεση του αιγυπτιακού εθνικισμού, κατά την δεκαετία του 1950, μετά την άνοδο του Νάσερ στην εξουσία και τις εθνικοποιήσεις που ακολούθησαν. Από την ακμάζουσα ελληνική παρουσία στην Αίγυπτο παραμένει σήμερα, ως ανάμνηση, ένας πληθυσμός δύο χιλιάδων ατόμων, πολλές εκκλησίες και, βέβαια, το Πατριαρχείο της Αλεξανδρείας.

Πολλοί από τους Έλληνες της Αιγύπτου εγκαταστάθηκαν στην Ελλάδα και συνεισέφεραν σημαντικά στην ανάπτυξη της χώρας, χάρη στο υψηλό επίπεδο μόρφωσης και τον κοσμοπολιτισμό τους. Άλλοι μετακινήθηκαν προς τον Νότο και ιδιαίτερα στην άλλη άκρη της ηπείρου, τη Νότια Αφρική, όπου η ελληνική κοινότητα αριθμεί σήμερα περί τα εξήντα πέντε χιλιάδες άτομα. Οι περισσότεροι εγκαταστάθηκαν στη βιομηχανική περιοχή της Πρετόριας/Γιοχάνεσμπουργκ, όπου ίδρυσαν, με ιδιαίτερη επιτυχία, μεσαίου μεγέθους βιομηχανικές και εμπορικές επιχειρήσεις. Ο *χάρτης 16* παρουσιάζει με ημικύκλια τους ελληνικούς πληθυσμούς σε κάθε χώρα, σε δύο διαφορετικές ημερομηνίες (1987 και 1992), επιτρέποντας, έτσι, να διαπιστωθεί το μέγεθος και οι τάσεις αύξησης ή μείωσης του πληθυσμού. Είναι φανερό η αντίθεση ανάμεσα στην Αίγυπτο, όπου ο ήδη δραματικά μειωμένος ελληνικός πληθυσμός εξακολούθησε να παρακάμζει ανάμεσα στις δύο αυτές ημερομηνίες, και τη Νότιο Αφρική, όπου η σημαντική συγκέντρωση Ελλήνων της Αφρικής αυξήθηκε ακόμη περισσότερο.

Οι υπόλοιπες χώρες της Αφρικής δέχθηκαν και αυτές μέρος των Αιγυπτιακών (Ελλήνων της Αιγύπτου), οι οποίοι ασχολήθηκαν με το εμπόριο, τις επιχειρήσεις και τις υπηρεσίες. Διαφέρει, επομένως, η Αφρική από άλλους μεταναστευτικούς προορισμούς της μεταπολεμικής περιόδου, όπως η Γερμανία, ο Καναδάς ή η Αυστραλία όπου οι Έλληνες αναζητούσαν μισθωτές εργασίες χαμηλής εξειδίκευσης (“προλεταριακή” μετανάστευση). Η επιτυχία των Ελλήνων εξηγείται από την καλή σχέση που ανέπτυξαν με τους τοπικούς πληθυσμούς σε μια φάση αποαποικιοποίησης. Ο *χάρτης* μάς δείχνει, επίσης, τη μεγαλύτερη σχέση της ελληνικής Διασποράς με την αγγλόφωνη παρά με τη γαλλόφωνη Αφρική, που δεν είναι άσχετη με το γεγονός ότι αφετηρία της εξόρμησής τους ήταν η Αίγυπτος – για μεγάλο διάστημα υπό βρετανική κυριαρχία.

Γεωγραφικά η ελληνική παρουσία στην Αφρική αναπτύσσεται κατά μήκος ενός άξονα Βορρά-Νότου, από το Κάιρο ως το Κέιπ Τάουν, με ενδιάμεσους σταθμούς σε μια σειρά από χώρες, όπως η Νιγηρία, το Καμερούν, το Κογκό, το Μαλάουι, η Ζιμπάμπουε. Στην Αίγυπτο η ελληνική παρουσία δεν μοιάζει να έχει μέλλον ενώ το αντίθετο ισχύει για τη Νότια Αφρική. Στις υπόλοιπες χώρες οι καταστάσεις είναι αστάθμητες, λόγω της πολιτικής αβεβαιότητας και ρευστότητας που χαρακτηρίζει μεγάλο μέρος της Αφρικής.

